

KADROCLAR VE AHMET AĞAOĞLU TARTIŐMALARI

THE DISPUTE BETWEEN THE WRITERS OF KADRO AND AHMET AĞAOĞLU

Elif TÜRKiSLAMOĞLU*

Makale Bilgisi

Başvuru: 06.07.2021

Kabul: 29.07.2022

Article Info

Received, Jun,06,2021

Accepted: Jun,29,2022

Öz

Türk düşünce dünyasının önemli yayın hareketlerinden biri olarak 1932-1934 yılları arasında faaliyetlerini sürdürmüş olan Kadro dergisi yazarları ile hem Türkçülük hem de Türkiye'de liberalizmin öncü isimlerinden biri olan Ahmet Ağaoğlu arasında gazete yazıları üzerinden yapılan tartışmalar genç Cumhuriyet'in kalkınmasının hangi ilkeler etrafında olması gerektiği üzerine dikkate değer bir fikri mücadele niteliğindedir. Tartışma esas olarak Şevket Süreyya Aydemir'in 1932'de yayımlanan ve Kadro hareketine zemin teşkil eden düşüncelerinin yer aldığı İnkılâp ve Kadro (1932) kitabına ilişkin olarak Ahmet Ağaoğlu'nun Cumhuriyet gazetesinde yaptığı yorumları üzerine başlamıştır. Bu yazılara karşılık olarak yine aynı gazetede Şevket Süreyya Aydemir'in cevabi yazıları yayımlanmıştır. Sonrasında iki düşünürün yeniden cevap vermesiyle devam eden tartışmaya Yakup Kadri Karaosmanoğlu da 1933 yılı başlarında Vakıf gazetesinde yazılarıyla dahil olmuştur. Bu çalışmada Ahmet Ağaoğlu ve Kadrocular arasındaki tartışmanın düşünsel yönleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Böylelikle Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu yılına doğru meydana gelen tartışma çerçevesinde Türk inkılabının nasıl yol alması gerektiği, özellikle toplumsal ve ekonomik kalkınmanın hangi ilkeler etrafında gerçekleştirilmesi konularında devrin önde gelen iki farklı düşünce odağının yaklaşımlarına ilişkin bir çıkarsama yapılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda önce Kadro hareketi ve Ahmet Ağaoğlu hakkında kısaca bilgi verilmiş, ardından gazete yazılarına ve Kadro dergisine yansıyan tartışma metinleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ağaoğlu, Kadro, Şevket Süreyya Aydemir, Türk inkılabı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

* Dr. Elif Türkislamoğlu, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, eliftio@yahoo.com,
ORCID: 000-00030100-1884.

Abstract

The disputes made through journal articles among the writers of Kadro, a significant movement in Turkish thought between the years 1932-1934, and Ahmet Ağaoğlu, one of the leading figures of both Turkism and liberalism were a remarkable struggle of idea about how young Turkish Republic's development should have been.

The dispute began because of Ahmet Ağaoğlu's critical writings on the newspaper Cumhuriyet about Şevket Süreyya Aydemir's book, İnkılap ve Kadro (Revolution and the Cadre), published in 1932 and consisting of the ideas being a basis for Kadro movement. In response to these criticisms, Şevket Süreyya put into print his answers on the same newspaper. Following to these two thinkers reciprocal writings again at the beginning of 1933, Yakup Kadri, Publisher of Kadro, participated in the dispute with his articles in January, 1933. It is tried to analyze the intellectual dimensions of the dispute between Ahmet Ağaoğlu and the writers of Kadro. Thus it is aimed to draw a picture of two different views about how and around which principles Turkish Revolution should have gone on towards the tenth year of the Republic. Within this context, some information about Kadro and Ahmet Ağaoğlu will be given at first. Then the texts of the dispute will be analyzed.

Keywords: Ahmet Ağaoğlu, Kadro, Şevket Süreyya Aydemir, Turkish revolution, Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

Giriş

1932-1934 yılları arasında aylık bir dergi olarak yayınlanmış Kadro dergisi Türk düşünce dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur. Dergi, gerek ele aldığı konular gerekse dönemin önde gelen düşünürleriyle girilen polemiklere dair yazılarıyla sadece yayımlandığı dönemin değil; sonraki yılların da düşünce dünyasına üzerinde sıkça durulan tartışma başlıklarıyla bu katkısını sağlamıştır.

Kadro dergisi yazarlarının dergi dışından polemige girdiği bir isim olarak Ahmet Ağaoğlu öne çıkar. Türkiye'de hem Türkcülüğün hem de liberalizmin öncü isimlerinden biri olan Ahmet Ağaoğlu arasında gazete yazıları üzerinden yapılan tartışmalar dönemin düşünce dünyasının, kısmî de olsa, bir yönünü ortaya koymaktadır. Bu yön de bize genç Cumhuriyet'in kalkınmasının hangi ilkeler etrafında olması gerektiği üzerine dönemin önde gelen düşünürlerinin fikirleridir.

Tartışma esas olarak Şevket Süreyya Aydemir'in 1932'de yayımlanan ve Kadro hareketine zemin teşkil eden düşüncelerinin yer aldığı İnkılâp ve Kadro (1932) kitabına ilişkin olarak Ahmet Ağaoğlu'nun Cumhuriyet gazetesinde yaptığı yorumları üzerine başlamıştır. Bu yazılara karşılık olarak yine aynı gazetede Şevket Süreyya Aydemir'in cevabi yazıları yayımlanmıştır.

Sonrasında iki düşünürün yeniden cevap vermesiyle devam eden tartışmaya Yakup Kadri Karaosmanoğlu da 1933 yılı başlarında Vakit gazetesinde yazılarıyla dahil olmuştur.

Söz konusu tartışmalar önce Türk devriminin nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda düşünsel farklılıklar üzerinden ilerlemiştir. Ahmet Ağaoğlu, daha sonra *Devlet ve Fert* (1933) başlıklı kitabında derlediği yazılarında Kadrocuları demokrasiden ve bireysel özgürlüklerden hoşlanmadıkları konusunda eleştirirken Şevket Süreyya da onu Avrupa'nın izlediği gelişme yolunu aynı şekilde izleyerek, Türkiye ve benzeri kapitalist gelişimin dışında kalmış ülkelerin kendilerine özgü durumlarını göz önünde bulundurmamak ve bu nedenle Batı'nın tezatlarını Türkiye'ye taşımakla sonuçlanacak liberal yaklaşımı dolayısıyla eleştirmiştir. Ancak tartışma daha sonra Ağaoğlu ile Aydemir arasında neredeyse karşılıklı suçlamalarla dolu kişisel bir mücadeleye dönüşmüştür.

Bu çalışmada Ahmet Ağaoğlu ve Kadrocular arasındaki tartışmanın düşünsel yönleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Böylelikle Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu yılına doğru meydana gelen tartışma çerçevesinde Türk inkılabının nasıl yol alması gerektiği, özellikle toplumsal ve ekonomik kalkınmanın hangi ilkeler etrafında gerçekleştirilmesi konularında devrin önde gelen iki farklı düşünce odağının yaklaşımlarına ilişkin bir çıkarsama yapılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda önce Kadro hareketi ve Ahmet Ağaoğlu hakkında kısaca bilgi verilecek, ardından gazete yazılarına ve Kadro dergisine yansıyan tartışma metinleri ele alınmıştır.

1- Kadro Dergisi

Kadro, Ankara'da farklı görevlerde bulunan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Mehmet Şevki Yazman, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör ve Burhan Asaf Belge'nin bir araya gelmesi sonucu 1932-1934 arasında yayınlanmış bir çalışmadır. Derginin yayın hayatına başlamasında Şevket Süreyya Aydemir'in 15 Ocak 1931'de Ankara'da Türk Ocağı Genel Merkezinde verdiği "İnkılâp ve Kadro" başlıklı konferansın etkisi büyük olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin hemen sonrasına rastlayan ve Türk Ocağı'nın önde gelen isimleri Hamdullah Suphi ve Ahmet Ağaoğlu'nun da dinleyici olarak katıldığı konferansta Türk inkılâbının bitmediği, yürümekte olduğu, inkılâbın bütün uygulama ve düşünce unsurlarının tam olduğu; bunun derinleşerek Türk halkının bilincinde yerleşebilmesi için bir düşünce sistemi içinde derlenmesi gerektiği dile getirilmiştir. İnkılâp köylere kadar girmeli, 1929 Buhranı karşısında yapısal çıkış yolları aranmalıydı. Yaşanan sorunların nedeni inkılâbın dinamik

yönlerinin yeterince işlenmemiş olmasıdır. Bunu yapabilecek olan da “öncü bir kadro”dur.¹

Bu konferans sonrası beliren bir dergi çıkarma fikri Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bizatihi Mustafa Kemal Atatürk'ten izin almasıyla yayınlanmaya başlamıştır.² Dergiyi çıkaranların başta Şevket Süreyya olmak üzere Marksist düşünce geleneğine yakın olduklarını, sadece derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri'nin farklı bir çizgide olduğunu burada not düşmek gerekir. Nitekim dergide büyük ölçüde edebi yazılar yazan Yakup Kadri hareketin ideolojik yönüyle pek ilgilenmemiş, daha çok dergi ile Çankaya arasındaki ilişkileri düzenleyici bir rol üstlenmiştir.³ Derginin yine iktidarın müdahalesi üzerine Yakup Kadri'nin Tiran'a büyükelçi tayin edilmesi yoluyla Kasım 1934'teki 35 ve 36. sayılarıyla yayın faaliyetine son vermiştir.⁴

Kadro'ya Şevket Süreyya'nın damgasını vurduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira Ağaoğlu dergi üzerine yazmaya başlayınca dergiyi savunmak gereğini duyan o olmuştur. Zaten Ağaoğlu da yazılarında dergide çıkan makalelerden ziyade *İnkılap ve Kadro* kitabını temel almıştır. Yakup Kadri ise derginin imtiyaz sahibi olmasından dolayı kendisini sorumlu hissetmesi nedeniyle olsa gerek, daha sonra üç yazıyla tartışmaya dahil olmuştur.

Kadro dergisinin ilk sayısı 23 Ocak 1932 yılında yayımlanmıştır. Bu ilk sayıda Şevket Süreyya, “*Kadro*” başlıklı imzasız bir yazı kaleme alır ve derginin çıkış nedenlerini anlatır. Aydemir'e göre, Türkiye bir inkılâp içindedir ve bu inkılâp durmamıştır. Bir ihtilal yaşanmıştır, ancak ihtilal inkılâbın gayesi değil aracıdır. Türk toplumunun kendine has ve uygun binasının inşa edilebilmesi için inkılâbın “derinleşmesi ve genişlemesi” gerekmektedir. İnkılabın irade ve menfaati, onu duyan ve yürüten az fakat bilinçli bir öncü grubun, “*Kadro*”nun iradesinde temsil olunur. Bu inkılâp kendine ilke ve onu yaşatacaklara bir bilinç oluşturabilecek bütün kuramsal ve düşünsel unsurlara sahiptir. Ancak bu kuramsal ve düşünsel unsurlar inkılâba “*ideoloji*” olabilecek bir “*fikri sistem*” içinde ortaya konabilmiş değildir. Türk inkılâbının her biri ayrı ayrı değerli ve orijinal olan düşünce ve kuram unsurları birer birer açıklandıkça, bu esaslar inkılâp nesli için ölçüt olacak, yeni ve standartlaşmış “*inkılâpçı tip*” böyle doğacaktır. İnkılâpçı nesillerin coşkusunu daima hâkim kılabilmek için onun ilkelerini bilmek ve

¹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Kadrocular ve Kadro'yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, 129.

² Tekeli ve İlkin, *Kadro ve Kadrocuları*., 142.

³ Naci Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, 9.

⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 16.

benimsemek zorunluluğu vardır.⁵ Yaşanan ekonomik bunalım ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi sonrasında toplumda bir yılgınlık gören Kadro yazarları, bu yılgınlığın atılması ve inkılâbın sürmesi gereğini saptamışlar ve dönüşümü sürekli kılmak için kendilerine iki temel işlev atfetmişlerdir. Bunlardan birincisi; inkılâbın prensiplerini (altı ok) derleyip toplayarak, yani sentezleyip sistemleştirerek bir ideoloji haline dönüştürmek, diğeri ise inkılâbın coşkusunu uyanık tutup yaygınlaştırmaktır.⁶ Bu işe girişirken, daha ileride tartışmanın içeriğinde görüleceği üzere, Türk inkılabının kendine özgü, daha önce eşi görülmemiş bir hareket olduğu kabulünden yola çıkmışlardır. Marksizm'den ise yöntem olarak yararlanmışlardır.

Derginin “*şiarı*” olarak değerlendirilebilecek bu açıklamaya bakıldığında *Kadro*, Türk inkılâbının ideolojisini belirlemek üzere yola koyulmuştur. Hâlbuki Yakup Kadri, *Atatürk* kitabında Mustafa Kemal'in bir gün CHP ilkelerini gözden geçirirken ona “*Paşam, bu her bakımdan bir inkılâp partisidir. İnkılâp Partisi ise bir ideolojiye, doktrine dayanmaksızın yürüyemez*”⁷ dediğini, buna karşılık Mustafa Kemal'in; “*O zaman donar kalırız*” diye cevap verdiğini aktarır. Yakup Kadri'ye Atatürk'ün bu sözleriyle “*Ben hür düşüncemi ve hür irademi, paslanmış demir kafesler içine hapsedemem. Bu hatayı işlersem milletime ve kendime daima ileriye gitme ve yaratma gücünü kaybettirmiş olurum*” demek istemiştir.⁸ Anlaşılan o ki Atatürk, inkılâbı bir ideolojiye, doktrine bağlamak istememiştir. Ancak *Kadro* yine de bu heveslerle yola çıkmıştır.

Kadrocuların inkılâbın ideolojisini oluşturma iddialarına rağmen esas olarak iktisadi konulara eğildikleri ve bir ideolojiden çok ekonomik bir görüş, bir tür kalkınma stratejisi peşinde oldukları değerlendirilir.⁹ Bunda şüphesiz 1929 sonrası yaşanan ekonomik bunalımdan çıkış yolları aramanın etkisi olduğu kadar, derginin yazarlarının sosyalist geçmişleri dolayısıyla ekonomi ağırlıklı düşünmeye yatkın olmalarının etkisi olduğu düşünülebilir.

Kadro Dergisi 3 Mart 1932'de yayımlanan üçüncü sayısında ideolojik konumunu ve temel tezini açıklama yoluna gitmiştir. “*İnkılâbın İdeolojisi*” bölümü altında Şevket Süreyya, “*İnkılâp Bitti Mi?*” başlıklı yazısıyla dünyanın yeni bir devlet dengesine doğru gittiğini, artık Avrupa merkezli olmaktan çıkmaya başladığını, dünya düzeninin iki büyük çelişki altında bir dönüşüm yaşadığını dile getirmektedir. Bu çelişkilerden ilki, bir buçuk

⁵ “Kadro”, *Kadro Dergisi*, (II. Kanun 1932, 3), (Özgür Erdem [haz], *ıpkıbasım*, c. 1, İleri Yayınları, İstanbul, 2011, 5).

⁶ Tekeli, İlkin, *Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, 148.

⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, 143.

⁸ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, 144.

⁹ Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, 42-43.

milyarlık sömürge ve yarı sömürge durumundaki halkları sömürerek oluşmuş dört yüz milyonluk Avrupa'nın kendi içinde sınıf kavgası olarak beliren çelişkidir. Sözü edilen çelişki Avrupa toplumunun kendi aleyhine gelişip durmaktadır. Diğerleri ise bütün teknik araçları elinde tutan, dünyayı kendi düşünce ve ekonomik diktatörlüğü altında istediği gibi kullanan sanayi Avrupa'sına karşı, sömürge ve yarı sömürge halkların içinde kaynayan ulusal kurtuluş mücadeleleridir. Bu mücadelede Türkiye'nin yeri de millî kurtuluş hareketleri cephesidir.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı Avrupa'nın siyasi ve ekonomik gücünü zayıflatırken Avrupa dışı iki büyük gücün, ABD ve SSCB'nin ortaya çıkışına sahne olmuştur. Diğer yandan Mısır'dan Hindistan'a ve Çin'e uzanan bağımsızlık hareketlerinin uyanması göz önünde bulundurulduğunda *Kadro*'nun Avrupa merkezli dünyanın son bulması tespitinin isabetli olduğu anlaşılabilir. Fakat bu değişen ortamda sömürgeci kurtuluş süreci esas İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan iki kutuplu yeni düzende gerçekleşecektir. Bu da ya sömürgeci ülkelerin artık bunu devam ettirecek siyasi, askeri ve ekonomik güçlerinin kalmamaları sebebiyle¹¹ kendiliğinden olacak yahut da birbirinden bağımsız kurtuluş hareketleri¹² ile olacaktır. Türkiye ise savaşa kadar sadece kendi kalkınmasıyla ilgilenecektir.

Kadro, Türkiye ve onun gibi ulusal kurtuluş mücadelesi vermiş, Batı kapitalizminin dışında kalmış ülkeler bakımından toplumda farklı sınıfların ve bunlar arasında bir çatışmanın varlığını yadsıyarak esas çatışmanın sömürgeci Batı halklarıyla sömürmeye çalıştığı halklar arasında olduğunu öne sürer.¹³

¹⁰ Şevket Süreyya, "Kadro: İnkılâp Bitti mi?", *Kadro Dergisi*, (Mart 1932, s. 5), (tıpkıbasım, c. 1., İleri Yayınları, İstanbul, 2011, 111.)

¹¹ Söz gelimi İngiltere'nin Kıbrıs'tan, Hindistan'dan ve Mısır'dan çekilmesi.

¹² Afrika'daki çoğu kurtuluş hareketi böyledir. Başka bir deyişle toplu, sistematik bir kurtuluş hareketi söz konusu değildir. Ancak elbette her bir hareket diğerini etkilemiş yahut tetiklemiştir.

¹³ *Kadro*'nun bu tezi ABD'li sosyolog Immanuel Wallerstein'in 1970'li yıllarda gündeme getirdiği "merkez-çevre" esasına dayalı "dünya sistemi" teorisini akla getirmektedir. 1974 yılında yayımladığı *The Modern World System* başlıklı çalışmasında gelişmiş kapitalist ülkeler olan "merkez" ile az gelişmiş ülkelerin oluşturduğu "çevre" arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğundan söz etmiştir. Wallerstein, *World System Analysis: An Introduction* başlıklı çalışmasında bu teorinin kökenin 1920'li yıllarda bazı Alman coğrafyacılarının söylemlerine kadar uzandığını, ancak esas olarak Latin Amerika'nın "Genç Türkleri" olarak adlandırılan Arjantinli ekonomist Raul Prebisch ve izleyicileri tarafından 1950'li yıllarda sosyal bilimlerde çalışmaları gündeme getirdiğinden söz eder. Bu teorinin temel önermesi ise en yalın haliyle uluslararası ticaretin eşitler arasında olmadığı, bazı devletlerin (merkez/"core") ekonomik olarak daha güçlü olduğu ve dolayısıyla artı değeri ekonomik olarak daha zayıf ülkelere (çevre/"periphery") kendilerine aktardıkları şeklindedir. (Bkz. Immanuel Wallerstein, *World System Analysis: An Introduction*, Duke University Press, Durham & London, 2004, 11-12.) "Merkez-çevre" teorisinin tarihsel kökenine bakıldığında, Wallerstein dikkate almamış yahut bilmiyor olsa da, bu çalışma kapsamında Kadrocuların önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Kadrocuların bu tezinin arka planında da Sultan Galiyev'in 1917 Bolşevik Devriminden sonra

Marksist geçmişleri nedeniyle öteleyemedikleri diyalektik materyalizm¹⁴ anlayışları doğrultusunda sahip oldukları “çatışma” düşüncesini toplumsal plandan uluslararası plana taşırken Cumhuriyet’in kuruluşunda sıklıkla dile getirilen Türkiye’de toplumsal sınıfların gelişmediği ve dolayısıyla Batı toplumlarında olduğu gibi sınıflar arası çatışmanın olmadığı tezine¹⁵ de bağlı kalmış oluyordular.

Derginin savunduğu temel hususlardan biri de planlı kalkınma meselesidir. Derginin 5. sayısında Şevket Süreyya “İnkılâbın İdeolojisi” bölümünde “Plan Mefhumu” başlıklı yazısıyla planlı ekonomiye değinmeye başlamıştır. Kadrocuların planlı ekonomiye yönelmelerinde ideolojik yaklaşımları kadar İsmet Paşa’nın 25 Nisan-10 Mayıs 1932 tarihleri arasında Sovyetler Birliği’ne yaptığı ziyaret sonrasında aldığı krediyle sanayi planı hazırlama girişimlerinin de etkisi olmuştur. Fakat uygulamaya konulan planlı sanayi hareketleri Kadro’nun savunduğu planlı ekonomiye göre çok sınırlıdır. Bu sayıda Vedat Nedim de “Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye” başlıklı yazısında liberalizmin artık çöktüğünü, kontenjan, kliring, döviz kontrolü gibi tedbirlerin “serbest ticareti” tarihe “mal ettiğini”ni ileri sürmekte ve 1930’ların başında her milletin kendi etrafında çevirdiği “demir kafes” içinde kendi hürriyetini kurmaya ya da korumaya çalıştığını kaydetmektedir.¹⁶ 1929 yılında kapitalizmin yaşadığı büyük kriz sonrasında o tarihe kadar kapitalist ülkelerde hâkim olan “bırakınız-yapsınlar”¹⁷ anlayışından vazgeçilmeye ve

öne sürdüğü “Müslüman sömürge halkları”nın öncelikle sömüren devletlere karşı bir “milli kurtuluş savaşı” vermesi yönündeki tezinin yer aldığını da buraya not düşmek gerekir. (Bkz. Alexandre A. Benningsen, S. Enders Wimbis, *Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm*, (çev. Bülent Tanatar), Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1995, s. 59)

¹⁴ Marksist felsefenin temel taşlarından biri olan “diyalektik materyalizm”, bir “sentez”le sonuçlanan zıtlıkların çatışmasının (tez-antitez) ilerlemeci yönünü temel alan çalışma yöntemidir. Bkz. Josef Wilczynski, Josef (1981), *An Encyclopedic Dictionary of Marxism, Socialism and Communism*, McMillan Reference Books, London, 145-146.

¹⁵ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, 170.

¹⁶ Şevket Süreyya, “Plan Mefhumu”, *Kadro*, (Mayıs 1932), (tıpkıbasım, c. 1, 2011), 215-222; Vedat Nedim, “Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye”, *Kadro*, (Mayıs 1932), (tıpkıbasım, c. 1, 2011), s. 223-228; Tekeli ve İlkin, *Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, s. 187.

¹⁷ Ekonomi biliminin ortaya çıktığı 18. yüzyılda David Ricardo, Thomas Malthus ve Adam Smith gibi isimlerin öne sürdükleri ve özellikle Smith’in *Ulusların Zenginliği* (1776) kitabında ifadesini bulan “laissez faire” (“Bırakınız yapsınlar” ekonomisi kuramı bireylerin piyasada kendi çıkarlarını izledikleri ve piyasanın “görünmez eli” tarafından kamu yararının gerçekleştirildiği önermesine dayanır. 1930’lu yıllara kadar kapitalist ülkelerde hâkim olan bu ekonomik anlayışın yerini 1930’lu yıllarda devletin ekonomiye müdahalesini öngören ve İngiliz İktisatçı John Maynard Keynes tarafından geliştirilen Keynesyen ekonomi anlayışı almaya başlamıştır. Bkz. Gordon Marshall (ed.), *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*, Oxford University Press, Oxford & New York, 1994, p. 283-284.

devletlerin ekonomiye müdahalesinin tartışılmaya başlandığı bu yıllarda Türkiye de ekonomide devletçilik ilkesini benimsemeye başlamıştır. Nitekim Başbakan İnönü'nün bahsedilen Moskova ziyareti sonrası 1934 yılında “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” uygulamaya konmuştur. Bu planla Türkiye SSCB'den sonra dünyada planlama uygulayan ilk ülke olmuştur.¹⁸ Böylelikle *Kadro*'nun kapatıldığı yıl iktidar, derginin savunduğu planlı ekonomi düşüncesini benimsemiş oluyordu.

Derginin 5. sayısında aynı zamanda Şevket Süreyya'nın *İnkılâp ve Kadro* Konferansı'nın kitap olarak yayımlanacağı haberi verilir¹⁹ ve kitap 1932 yazında basılmıştır. Kitabın ilk baskısının Önsöz'ünde Şevket Süreyya, kitabın “*İnkılâp*” başlıklı kısmının 15 Ocak 1931'de Türk Ocakları Ankara Umumi Merkez binasında verilen bir konferansın genişletilmiş hali olduğunu, başta Atatürk olmak üzere CHF ve Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Ahmet Ağaoğlu gibi Türk Ocağı'nın önderlerine sunulduğunu belirtmektedir. Kadro kısmının ise istek üzerine bir “*muhtıra*” olarak yazılıp CHP merkez teşkilatına sunulan ve özel bazı temas ile toplantılara zemin olan metinden doğduğunu anlatmaktadır. Ayrıca, 1931'de Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanan ve “*İnkılâbımızın ideolojisi, nazari esaslarının incelemesi*”ne ilişkin bazı yazılarının da kitapta yer aldığını belirtmektedir.²⁰

Ahmet Ağaoğlu da Şevket Süreyya'nın kitabının çıkması üzerine onu ve kitabı temel alarak 13 Kasım 1932 tarihinden itibaren Cumhuriyet gazetesinde Kadro hareketine ilişkin olarak eleştirel bir yazı dizisi kaleme almıştır. Bu tartışmanın ayrıntılarına geçmeden evvel Ağaoğlu hakkında da bilgi vermek faydalı olacaktır.

2- Ahmet Ağaoğlu

Türk düşüncesinde Türkçülük ve liberalizm akımlarının öncülerinden olan Ahmet Ağaoğlu 1869 yılında Azerbaycan'ın Karabağ bölgesindeki Şuşa kentinde doğmuştur. Eğitimini Moskova ve Paris'te tamamlayan Ağaoğlu, 1909 yılında İstanbul'a gelmiş ve hem gazetecilik hem de Darülfünun'da hocalık faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu dönemde Yusuf Akçura ve Ali Hüseyinzade ile birlikte Türkçülük akımındaki *Türk Yurdu* gazetesini çıkaran ve Türk Ocağı'nın kurucuları arasında yer almış, 1919 yılında Malta'ya sürgün edilmiştir. 1921 yılında Malta'dan kurtulunca Ankara'da Milli Mücadele hareketine katılmış; Matbuat Umum Müdürlüğü, Hâkimiyet-i

¹⁸ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 49.

¹⁹ Şevket Süreyya, “Plan Mefhumi”, *Kadro*, (Mayıs 1932), (tıpkıbasım, 2011), c. 1, s. 219'daki 1 no'lu dipnot.

²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 27-32.

Milliye gazetesi başyazarlığı yapmıştır. TBMM’de önceleri Cumhuriyet Halk Fırkası mebusluğu ve Ankara Hukuk Fakültesi’nde hocalık yapan Ağaoğlu, 1931 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurucuları arasında yer almıştır. Serbest Cumhuriyet Fırka’nın kapatılmasından sonra İstanbul Üniversitesi’nde çalışmaya ve yazarlığa devam etmiştir. 1939 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.²¹

Ağaoğlu, 1905 Rus Devrimi, 1908 II. Meşrutiyet, 1917 Bolşevik Devrimi, Mütareke ve Milli Mücadele Dönemleri ile Cumhuriyet’in kuruluşu gibi zamanının birçok önemli olayına tanıklık etmiştir. Paris’te Politeknik Okulu’nda Fransız Şarkiyatçı Ernest Renan’ın öğrencisi olmuş ve onun görüşlerinden etkilenmiştir. Dinler tarihi üzerine çalışan Renan anı zamanda bireysel özgürlük ve liberalizme dair fikirleriyle de tanınmaktadır. Bir düşünür olarak üzerinde çalıştığı temel konular liberal, sivil bir toplumun yaratılması ve toplumda özgür birey bilincinin gelişmesi olmuştur. Diğer yandan, Osmanlı’da Türkçülük akımının öncüleri arasında yer alan Ahmet Ağaoğlu, aynı zamanda Türkiye’de milliyetçilik ideolojisinin oluşumuna katkıda bulunanlar arasındadır.²² Esasen liberalizm ve milliyetçilik birbiriyle çatışan fikirler olsa da, Ağaoğlu’nun liberal yönünün daha çok ekonomik alanda olduğu, milliyetçilik fikrinin ise Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması sonrasında ulus-devlet inşasına giden süreçle ilgili olduğu söylemek mümkündür.

Ağaoğlu ekonomide piyasanın kendi kendisini düzenleyebileceğine inanmaktadır. Türkiye’de geçici bir süre korumacı politikaların uygulanması gerektiğini savunurken, bunun gerekçesinin henüz burjuvazinin yeterince gelişmemesine dayandırmaktadır. 1930’ların bunalımlı ortamında dahi devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulmasını isterken devlet sektörünün verimli çalışmayacağı görüşündedir. Bürokratların ekonomiyle ilgili konularda yeterince yetkin olmadıklarına inanır. Fakat özel sektörün girişim sermayesini nasıl temin edeceği, yine bu dönem Türkiye’inde özel sektörün işletmeleri idare edecek uzman kadroyu nasıl çıkaracağı konularına bir açıklık getirmediğini belirtmek gerekir.²³ Nitekim 1929 Buhranı sonrasında Batı’nın en liberal ülkelerinde bile devletin ekonomiye müdahale eğiliminde olduğundan daha önce bahsedilmişti.

²¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 603-605.

²² A. Holly Shissler, *Between Two Empires: Ahmet Ağaoğlu and the New Turkey*, I.B. Tauris Pub., New York, 2003, s. 1, 72, 207-209.

²³ Mustafa Türkeş, *Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi (1932-1934)*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 163-164.

Ağaoğlu liberalizm yanlısı düşüncelerinin ekonomik boyutunu dönemin Türkiye koşullarına göre yeterince açıklayamamış olsa da siyasi yönünü daha açık bir biçimde ortaya koyabilmiştir. Aşağıda Kadro'ya yönelik eleştirilerinde de görüleceği üzere düşünür bireylerin özgürlüğüne önem veren bir anlayış içerisinde. 1930'ların tek parti yönetimine muhalif tutumu, Serbest Cumhuriyet Fırkası içinde yer alması onu Cumhuriyetin ilk kuşak aydınları arasında liberal çizgiye yerleştirmiştir. Devletin karşısında bireyi önceleyen yaklaşımı ütopyik roman çalışması *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1930), *Devlet ve Fert* (1933) ve *Akın* gazetesindeki yazıları olmak üzere eserlerine de yansımıştır. Ağaoğlu'nun liberalizm²⁴ yanlılığında bireye “yaratıcı” (“girişimci” olarak da alınabilir) ve “ilerlemeci” özellikler yüklerken devlete “nizamı koruyucu” ve “kısıtlayıcı” roller atfetmektedir. Özellikle “ilerlemeci” yönü alındığında birey, Cumhuriyet'in de öngördüğü şekilde “aydınlanmış” bir yurttaştır. Devletin görevi de ona “milli bilinci”

²⁴ Liberalizm akımının kökeni antik Yunan Sofistlerinin insanın doğal bir varlık, devletin ise sözleşmeye dayalı bir kurum olduğu anlayışına kadar uzanmaktadır. Ancak kavram esas tanımını ABD'nin kuruluşu ve özellikle Fransız İhtilali sonrası almıştır. İhtilalin üç ana sloganından olan (eşitlik, özgürlük, kardeşlik) liberalizm, insanların doğal ve eşit olarak toplumdaki ve devletten bağımsız var olduklarını, sonra bir sözleşme ile devleti meydana getirdiklerini öngörmektedir. Siyasi olarak bu akımın düşünsel arka planı 17. yüzyılda İngiliz düşünür Thomas Hobbes'un (1588-1679) Leviathan'a kadar gitse de Hobbes, güçlü bir egemen devletten yana olduğu için liberalliği sınırlı kabul edilir. Ancak esas olarak aynı yüzyılın ikinci yarısında John Locke (1632-1704) liberal düşüncenin asıl kuramcısı kabul edilmiştir. Çünkü Hobbes gibi toplum sözleşmecisi kuramcılar arasında yer alsa da Locke, özel mülkiyeti savunmak adına devletin ayrıcalıklarını kısıtlar ve bireye baskıcı devletleri devirme hakkını tanıır. Son olarak Fransız İhtilalinin düşünsel lideri sayılan Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) toplum sözleşmecisi kuramcılar arasında liberal sayılır. Ancak bireyin doğuştan gelen ve devrolunamaz hakları olduğunu kabul etse de ortak irade ile yönetilen “meşru” devletin bireyleri “özgür” kılmak adına daha çok güç kullanabileceğini savunur. 18. yüzyılın sonlarından itibaren liberalizm “doğa hali” anlayışından uzaklaşmaya, insanların hep toplum halinde yaşadıkları düşüncesine meyiletmeye başlamıştır. Tarihsel olarak bakıldığında 20. yüzyıla gelene kadar liberallerin köleliği, patriarşiyi, sömürgeciliği savundukları, ancak geçen yüzyılda demokratik yönetimden yana tavır aldıkları görülür. Liberalizmin esas özgürlükçü tarafı yukarıda bahsedildiği üzere ekonomik hayata ilişkin olarak görülür. Çünkü bu anlayışta piyasa özgürdür ve özel mülkiyet dağılımı insan doğasıyla ilişkilidir. Ancak mülkiyet sadece sahip olmak anlamında değil, insanlara hayatlarını idame ettirebilmeleri için yeterli geliri sağlamak içindir. Bryan S. Turner'ın Sosyoloji Sözlüğü'nde mülkiyetin bu doğal dağılımı da erkek egemenliğiyle (patriarşi) ilintilendirilmektedir. Çünkü ailede mülkiyet “doğal olarak” babadan oğula geçmektedir. Diğer yandan özellikle sömürgele ya da toplumun “zayıf” unsurları söz konusu olduğunda ve mülkiyetle devletin karşı karşıya gelmesi durumunda liberaller devletten, başka bir deyişle “güçlü”den yana tavır almaktadır. Ancak modern liberaller artık “refah devleti”nden yanadır. Keynes'den bu yana da piyasa bütünüyle özerk, kendi kendini düzenleyici bir varlık olarak görülmemektedir. (Bkz. Bryan S. Turner (ed.), *The Cambridge Dictionary of Sociology*, Cambridge University Press, New York, 2006, p. 337-338)

aşılmasıdır.²⁵ Bu yönüyle günümüzün liberalizm anlayışından farklıdır. Çünkü Türkçülük tarafının da etkisiyle devlete birey üzerinde görevler atfetmekten geri durmamaktadır. Diğer yandan tek parti yönetimine muhalif olsa da Cumhuriyet'e veya Atatürk inkılâplarına dair bir karşıtlığı söz konusu olmamıştır. Rejimin içinden eleştirel bir tavır, farklı bir duruş olarak kalmıştır.

Nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda Atatürk'ün onu partiye dâhil etmesi de rejimin aydınlarından biri olmasından, en başından beri Milli Mücadele'ye destek veren tavrından ötürüdür. Ancak fırkanın kapatılmasının ve Üniversite Reformu ile 1933'te Darülfünun'dan ayrılmasının ardından Ankara çevrelerinden uzak kalmıştır. Entelektüel faaliyetlerine devam eden Ağaoğlu, 29 Mayıs 1933'ta ilk sayısı yayımlanan *Akın* gazetesini çıkararak düşüncelerini açıklamaya çalışmıştır. Fakat devletçiliğin uygulanmaya başlandığı, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin başarısızlığının ardından tek parti idaresinin daha da pekiştiği 1930'larda liberal görüşlü bu gazetenin yayın hayatı yaklaşık üç ay sonra son bulmuştur.²⁶

İşte görüşleri böylece özetlenmeye çalışılan Ahmet Ağaoğlu Kadrocuların otoriter ve devletçi kalkınma anlayışlarına karşı muhalif bir tavır takınarak Cumhuriyet gazetesinde eleştiri yazıları yazmaya başlamıştır. Şimdi bu tartışmanın ayrıntılarına değinilmeye çalışılacaktır.

3- Ahmet Ağaoğlu'nun Kadrocuları Eleştiren Yazıları

Kadro dergisi yazarları ile Ahmet Ağaoğlu arasındaki tartışma, 1930'ların Türk düşünce hayatına dair önemli bir kesit sunar. Bir tarafta planlı ekonomi ve devletçilik yanlısı, Cumhuriyet devrimlerinin uygulanmasında bireylerin özgürlüklerine rağmen dahi olsa devlete ve onu yönetecek aydın kadrolara önemli görevler yükleyen bir düşünce hareketi; diğer tarafta ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e giden süreçte ulus-devletin inşasına katkıda bulunmuş, aynı zamanda Türkiye'de liberal düşüncenin gelişiminde rol almış, bireye ve özgürlüklere vurgu yapan bir entelektüel ve siyaset adamının olması dikkate değer bir düşünsel tablo çizer.

Tartışma Şevket Süreyya Aydemir'in *İnkılâp ve Kadro* kitabının yayımlanmasının ardından Ahmet Ağaoğlu'nun eleştirel yazılar yazmasıyla başlamıştır. 11 Kasım 1932 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi

²⁵ Simten Coşar, "Ahmet Ağaoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, c. 7, (ed. Murat Yılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 236-242.

²⁶ Hakkı Uyar, "Ağaoğlu Ahmet'in 'liberal Muhalif Gazetesi: Akın (1933)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, c. 7, (ed. Murat Yılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 224.

“Devletçilik ve Ferdi Teşebbüs: Bir Münakaşa Mevzuu” başlıklı makalesi ile Ağaoğlu Ahmet Bey’in *İnkılâp ve Kadro* kitabından “mülhem olarak devletçilik hakkındaki fikirlerini tenkit” etmek üzere bir yazı dizisi kaleme aldığı haber vermiştir. Nadi makalesinde kendileri açısından Ağaoğlu’nun eleştirilerinin “iyiliği ve kötülüğü tamamen kendisine ait olmakla beraber” meseleyi tartışmak bakımından ilmî düşünceler olarak görüldüğünü ve bunların yayınlanmasıyla düşünce alanında bir hareket sağlayacaklarına inandıklarını kaydetmiştir.²⁷ İlhan Tekeli ve Selim İlkin; Nadi’nin “iyiliği ve kötülüğü tamamen kendisine ait” şeklindeki sözlerini Cumhuriyet gazetesinin Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi dolayısıyla iktidar çevrelerinin güvenini yitirmiş Ahmet Ağaoğlu’nun yazılarını yayımlarken tedbirli davranmak istemeleri olarak değerlendirmektedir.²⁸ Ancak Yunus Nadi’nin yazısında Kadrocular ve özellikle Yakup Kadri’ye ilişkin övgü dolu sözlerine bakıldığında Ankara’yı karşısına almak endişesi kadar, hatta belki ondan çok Kadrocuları hedef alan bir tutum içerisinde olmadıklarını belirtmek ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Üstelik yine yazıda belirtildiği üzere Nadi’nin devletçiliğe daha yakın durmasının da Ağaoğlu’nun düşüncelerine mesafeli olduğunu düşündürmektedir.

Ağaoğlu’nun daha sonra *Devlet ve Fert* (1933) adıyla yayımladığı bu gazete yazılarının üst başlığı da aynıdır. 13 Kasım 1932’de yayınlanan ilk yazı “Kadrocular” alt başlığını taşımaktadır ve burada yazarın söz konusu eleştirileri kaleme almasının nedeninin Şevket Süreyya’nın *İnkılâp ve Kadro* kitabının girişinde Türk Ocağında yapılan tartışmalarda isim vermeksizin kendisine atıfta bulunulması olduğu anlaşılmaktadır. Kadro dergisini memnuniyetle karşıladığını belirten düşünür, ancak onlarla kendi fikirleri arasında bir “uçurum” olduğundan bahsederek özellikle Şevket Süreyya’nın kitabındaki

“Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp durmadı.Şuurlu, fakat müsamaha kabul etmeyen bir disiplin demek olan inkılâp nizamı içinde, anarşik, bozguncu bir basın sistemi, inkılâbın mana ve mahiyeti ile tam bir çelişme teşkil eder.basın inkılâbın sevk ve idaresinde yönetim kuvvetlerinden biridir. ...Birtakım avare ruhların ve kuvvetlerin bu organı sömürmesi, inkılâbın intizam ve selameti için olumsuz, menfi bir haldir”²⁹

²⁷ Yunus Nadi, “Devletçilik ve Ferdi Teşebbüs: Bir Münakaşa Mevzuu”, *Cumhuriyet*, 11 Teşrinisani 1932, s.1.

²⁸ Tekeli ve İlkin, *Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, s. 236.

²⁹ Bu çalışmada *İnkılâp ve Kadro*’nun hem 1932’de yayımlanan birinci baskısı hem de 1968’de yazara ait bazı değişikliklerle birlikte gözden geçirilmiş 2. baskısı esas alınarak yayımlanan 5. baskısından yararlanılmıştır. Bu nedenle kitaba gönderme yapılırken her iki baskıya da işaret edilecektir. Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, 5. baskısı, Remzi Kitabevi, İstanbul,

Sözlerini “*peygamberane*” olarak nitelendirmiş ve Kadroculara 20. yüzyıla ayak uydurmak istiyorlarsa bu yaklaşımı bırakmaları telkininde bulunmuştur.³⁰ Kadrocuların en baştan didaktik ve otoriter bir dil kullanmasına karşı çıkmıştır.

Ağaoğlu'nun yazılarının çıkış noktasının esasen dergiden ziyade Şevket Süreyya'nın kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 14 Kasım 1932 tarihli “*İnkılâbımızın İdeolojisi*” alt başlığını taşıyan ikinci yazıda da kitapta bahsedilen inkılâbın bir kadro tarafından yürütülmesi gerektiği önermesine itiraz ederken, aynı zamanda inkılâbın sadece kapitalizme karşı uluslararası alanda verilecek mücadelesinden söz edilmesini eleştirir. İnkılâbın içeriye yönelik olarak gerçekleştirilen kısımlarını, Cumhuriyet'in kurulması, Lozan Antlaşması ve Medenî Kanunu gözden kaçırdıklarını belirtir ama bunu da Kadrocuların Marksist olmalarına bağlar. Bu doğrultuda onlar açısından saltanatın ve hilafetin kaldırılmasının, aile hukukunun ve hatta hükümetin şeklinin bir öneminin olmadığını, yalnızca ekonomiyle ilgilendiklerini; bunu tam bir “fikir ve sistem taklitçiliği” şeklinde yaptıklarını ileri sürer.³¹ Kadrocuların ekonomiye odaklanmalarının eleştirilmesi anlaşılır bir durumdur. Nitekim Ağaoğlu da onların Marksist yaklaşım içinde altyapıya (ekonomiye) önem vermelerine göndermede bulunmaktadır. Fakat geriye yönelik olarak olmuş bitmiş Cumhuriyet'in kuruluşu, Medenî Kanun'un kabulü gibi meseleler üzerine yazıp çizmek inkılâbın nasıl devam edeceği konusunda tezler öne sürmenin iddiasında olan bir düşünce hareketi için çok anlamlı olmayacağı aşikârdır.

Dizisinin 15 Kasım 1932'de “*Kadrocuların İdealleri*” altbaşlığıyla çıkan üçüncü yazısında Kadrocuların Marksist taraflarına dair eleştirilerine devam eder. Burada *İnkılâp ve Kadro*'da kapitalist toplum düzenlerine karşı ilkel toplum düzeninin övülmesini³² hedef alan Ağaoğlu, Kadrocuların tarihsel materyalist bir anlayışla sermayenin tasfiyesinden söz edip sosyalist olmadıklarını savduklarını, diğer yandan sosyalizmin en temel ilkesi olan özel mülkiyetin karıştırlığını da benimsemediklerini; fakat onun yöntemini izleyerek “*kelimeyi muhafaza [edip], manayı kaldır[dıklarını]*” öne sürmektedir.³³ Dördüncü yazıda Kadrocuların demokrasi anlayışını eleştirir.

2003, s. 73, 76 (Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, 1. baskı, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara, 1932, s. 7,10)

³⁰ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 1: Kadrocular”, *Cumhuriyet*, 13 Teşrinisani 1932, s. 9.

³¹ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 2: İnkılâbımızın İdeolojisi”, *Cumhuriyet*, 14 Teşrinisani 1932, s. 3.

³² Şevket Süreyya, 1932, s. 29. (Bu bölüm 1968 baskısına alınmamıştır.)

³³ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 3: Kadrocuların İdealleri”, *Cumhuriyet*, 15 Teşrinisani 1932, s. 3.

Almanya ve İtalya’da yükselen faşizm sonrasında klasik demokrasinin artık geçerli olmadığı saptamasından yola çıkarak özgürlüğün bireyleri toplumdan ayırdığı, hâlbuki bireylere millet içinde “iş ve vazife vermek gerektiği”³⁴ yönündeki önermelerinin demokrasi anlayışıyla bağdaşmadığını belirten Ağaoğlu, aksini savunur ve özgürlük içindeki bireylerin geliştikçe toplumsal ilişkilerin ve dayanışmanın da artacağını savunur. “*Milletten onun yegâne teşekkül unsuru olan ferdi alınır, ne kalır?*”³⁵ sözlerinde devlet ve toplum karşısında bireyi savunan liberal yanını ortaya koyar.

Beşinci yazı Kadrocuların tekniğin ileri olduğu Batı ile tekniğin geri olduğu ve bu gerilikten yararlanarak Batı’nın hükmetmeye çalıştığı Doğu olmak üzere dünyayı ikiye bölmelerini eleştirir. Dünya tarihinde Doğu toplumlarının üstün olduğu devirlerden söz ederek Doğu’nun bireyleri istibdat altında ezdikçe gerilediğini, hâlbuki Batı’da bireyin özgürleştikçe ilerlemenin mümkün olabildiğini söyler. Türk İnkılabının da Doğu’nun bu “*elim vaziyetine çare olmak üzere*” yapıldığını savunur.³⁶ “*Basitten Mürrekebe, Sürüden Millete Doğru*”³⁷ başlıklı sonraki yazısında da Ağaoğlu bireye dair görüşlerini savunmaya devam eder.

“*İçtimai Tezatlar*” başlıklı yedinci yazıda Kadrocuların toplumsal çelişkilerin sadece kapitalist toplumlara özgü olduğu yanılısı içinde olduklarını, toplumsal alanda bu çelişkinin insanlık tarihi boyunca hep var olduğunu; toplumlar geliştikçe bunun daha karmaşık bir hal aldığını belirtir.³⁸ Kadrocuların, Marksizm’in kabul ettiği şekliyle sınıf çelişkilerinin kapitalizm sonrası ortaya çıktığı tezini kabul etmez.

“*Asrı Devlet Salahiyetlerinin Genişlemesi*”³⁹ başlıklı izleyen yazıda toplumlar ilerledikçe devletin de görev ve yetkilerinin arttığından bahsetmektedir. “*Umumi Harbin Tesirleri Muhtelif Devletçilik Tarzları*” başlıklı yazısında ise Kadroculara demokrasi, faşizm, sosyalizm yahut komünist devletçilik modellerinden hangisini benimsedikleri sorusunu yöneltir.⁴⁰ Sonraki yazısında da “*Kadrocuların Devletçiliği*”nden söz eder.

³⁴ Şevket Süreyya, 1932, s. 85-87; 2003, s. 144-146.

³⁵ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 4: Kadrocular ve Demokrasi”, *Cumhuriyet*, 17 Teşrinisani 1932, s. 3.

³⁶ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 5: Dünyanın İkiye Bölünmesi: Şark ve Garp”, *Cumhuriyet*, 18 Teşrinisani 1932, s. 3.

³⁷ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 6: Basitten Mürrekebe, Sürüden Millete Doğru”, *Cumhuriyet*, 20 Teşrinisani 1932, s. 3.

³⁸ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 7: İçtimai Tezatlar”, *Cumhuriyet*, 22 Teşrinisani 1932, s. 3.

³⁹ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 8: Asrı Devlet Salahiyetlerinin Genişlemesi”, *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1932, s. 3.

⁴⁰ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 9: Umumi Harbin Tesirleri Muhtelif Devletçilik Tarzları”, *Cumhuriyet*, 26 Teşrinisani 1932, s. 3.

Kadrocuların kendilerine özgü bir devletçiliğinin olduğunu; bu devletçilikte devletin hem milletin hayatının her aşamasını kontrol edeceğini hem de girişimci gibi ileri teknik yatırımlarında bulunacağını dile getirmektedir. Üstelik Türkiye'ye biçtikleri “*milli kurtuluş hareketlerine*” öncülük etmek gibi “muazzam iş”in nasıl yapılacağı sorusunu sorar. Ağaoğlu'na göre Kadrocular, benimsedikleri ideoloji bakımından dinle devlet, hükümdarla millet arasındaki ilişkilerden bahsetmedikleri için faşist değildirler. Ancak milletin hayatını kontrol etme isteği bakımından faşist yöntemler önermektedirler. Özel mülkiyeti tanıdıkları ve sınıf çelişkilerinden bahsetmedikleri için sosyalist yahut komünist değildirler, ancak komünizmde olduğu gibi devletin toplumsal çelişkileri ebediyen kaldıracaklarına inandıkları ve bunun için de devletin bütün sermaye birikiminin devlet tarafından izlenmesi yolunu önermeleri dolayısıyla onların yöntemlerinden yararlanmaktadır.⁴¹ Kısacası Kadrocuları hem Marksizm'i hem de faşizmi yöntem olarak benimseyerek eklektik, hatta ne olduğu tam da belli olmayan bir ideoloji ortaya atmak bakımından eleştirir. Fakat burada Kadrocuların, daha sonra bahsedileceği üzere, Marksist yöntemi kullandıklarını zaten kabul ettiklerini, ancak Türkiye'nin kendi koşullarına özgü yeni bir kuram ortaya koyma iddiasında olduklarını hatırlatmak gerekir. Ağaoğlu'nun bu iddianın üzerinde fazla durmadığı, onları belli başlı Batılı kuramlar ve ideolojilere sığdırarak tahlil etmeye çalıştığı değerlendirilmektedir.

Ağaoğlu 1 Aralık 1932 tarihli “*Fen, Teknik ve İş Fazileti*” başlıklı yazısında Kadrocuların önerdiği gibi devletin girişimcilik yapabilmesi için gerekli sermayeyi, tekniği, bilgiyi ve tecrübeyi nereden bulacağı sorusunu yöneltmektedir. Hâlbuki kaçındıkları demokrasi sistemi içinde bireylerin girişimcilik için önünün açık olduğunu ABD'li Ford'un amelelikten sanayiciliğe dönüşmesini örnek göstererek anlatmaktadır. Böyle toplumlarda devletlerin ekonomik girişimciliğe başlarken ellerinde birikmiş sermayeyi, bilgi ve teknik ile tecrübeli ve iş ahlakıyla dolu faziletli bireyleri hazır bulabildiğini ileri sürmektedir.⁴² Ağaoğlu, kapitalist Batı demokrasilerinde bireysel girişimcilerin nasıl ortaya çıktığını ve sermaye birikimi yapabildiklerini hususuna bir açıklama getirmemektedir. Hâlbuki Batı'da sermayedarların ortaya çıkışında devletin desteği olmuştur.⁴³ Batılı ulus-

⁴¹ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 10: Kadrocuların Devletçiliği”, *Cumhuriyet*, 28 Teşrinisani 1932, s. 3.

⁴² Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 12: Fen, Teknik ve İş Fazileti”, *Cumhuriyet*, 1 Kanunuevvel 1932, s. 3.

⁴³ Bu konuda Karl Marx, *Kapital*'de İngiltere, Fransa, Hollanda gibi kapitalizmin yükseldiği ülkelerde sermaye birikiminin devletin desteğiyle oluştuğundan söz eder. Bu ülkelerde 17. yüzyıl sonlarında sömürgeler, kamu borçları, modern vergi sistemi ve himaye sisteminin dâhil olduğu, “*kaba kuvvete*” dayanan sistematik bir bütün meydana getirdiklerini ileri sürer.

devletin çıkışı bizatihi burjuva toplum düzeni içindir ve kapitalizm özellikle emperyalizm boyutunda ulus-devletin epey desteğini görmüştür.⁴⁴

Dizinin “*Kemalist İnkılâbının Hakiki Hedefi*” başlıklı son yazısında Ağaoğlu, inkılâbın etrafında toplanmış bütün Türklerin hem Kemalist hem de devletçi olduklarını, ancak kendileri ile Kadrocular arasındaki farkın devletin bireyi ortadan kaldırmasına ve kendisinin girişimci olarak ekonomik hayatla uğraşmasına karşı olmak bakımından derin bir fark olduğunu yazmaktadır. Kemalist devletin “*birinci hedefi*”nin bireyi korumayı ve onun kendisini geliştirmek olduğunu; güçlü toplumların da ancak güçlü bireylerden oluştuğunu dile getirmektedir.⁴⁵

Ağaoğlu Kadrocuları eleştirmeye ekonomide bireye ve özel sektöre verdikleri rol üzerinden başlamıştır. Çünkü Kadrocular ekonomik hayatın neye karar vereceği belli olmayan, kendi çıkarlarının dışına çıkma eğilimi göstermeyecek bireylere bırakılmaması gerektiğini düşünürler. Bostancı onların bu konudaki temel endişelerinin bireysel girişimin serbest bırakılması halinde Türkiye’nin hızla sınıflı bir toplum haline geleceği gerçeği olduğunu ileri sürer. Çünkü serbest girişimin olduğu yerde sermaye kaçınılmaz olarak belli ellerde toplanacak ve bir sınıflaşma meydana gelecektir. Üstelik özel sektör bu sermayeyi devlet ve toplum için değil, tamamen kendi yararına kullanacaktır.⁴⁶ Bostancı’nın bu görüşünde bir haklılık payı olmakla beraber tek başına Kadro’nun tavrını açıklamaya yeterli değildir. Çünkü Kadro’da toplumsal sınıflaşma karşıtlığı kadar, belki ondan fazla Batı kapitalizmine karşı bağımsız bir ulusal ekonomiye sahip olma endişesi söz konusudur. Zira Cumhuriyet’i kuran kuşakların Osmanlı’nın son yüzyılında yarı-sömürge durumuna⁴⁷ düşmesinden duydukları kaygı Kadro’ya da fazlasıyla hâkim

Kapitalistleri kastederek “hepsi”nin “*feodal üretim tarzının kapitalist tarza dönüşüm sürecini yapay bir biçimde hızlandırmak ve bu geçişi kısaltmak için devlet gücünü, toplumun bu örgütlenmiş kuvvetini*” kullandıklarını belirtir ve devamında “*Zor, yeni bir topluma gebe her eski toplumun ebesidir. Zor, kendisi, ekonomik bir güçtür.*” Bkz. Karl Marx, *Kapital*, c. 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2011, s. 715-716.

⁴⁴ 20. yüzyılın başında düşünürlerden Alman iktisatçı Joseph Alois Schumpeter’in emperyalizmi, “*bir devletin güce dayalı sınırsız yayılımını sağlama üzere amaçsız konumlanması*” şeklinde tanımlamaktadır. Joseph A. Schumpeter, *Imperialism and Social Classes*, (trans. by Heinz Norden), Meridian Books, Cleveland, 1966, s. 6, 64-65. Emperyalizme ilişkin hemen tüm tahliller kapitalist olsun olmasın devletin desteğinden söz eder. Bu konu

⁴⁵ Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 13: Kemalist İnkılâbının Hakiki Hedefi”, *Cumhuriyet*, 4 Kanunuevvel 1932, s. 3.

⁴⁶ Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, s. 73.

⁴⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiltere ile 1838’de imzaladığı Baltalimanı Ticaret Antlaşması sonrasında verdiği imtiyazlar nedeniyle yarı-sömürge konumuna gelmesine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.

olduğundan bağımsız bir ekonominin ancak devlet eliyle yürütülecek bir kalkınma planıyla olacağı inancına dört elle sarılmışlardır. Öte yandan 1930'larda devletçilik ve planlı kalkınma uygulamalarına geçmeden evvelki on yıllık süreçte bireysel girişim yönünde herhangi bir ilerleme olmadığı hususu⁴⁸ göz önünde bulundurulduğunda bu endişe daha da haklılık kazanır.

4- Şevket Süreyya Aydemir'in Cevapları

Şevket Süreyya 24 Kasım 1932'de Yunus Nadi'ye bir mektup yazarak, Ağaoğlu'nun yazılarına karşılık 6-7 sayı sürecek bir cevap yazacağını söyler ve bunların da *Cumhuriyet*'te yayımlanmasını ister. Nitekim 11 Aralık 1932'de Gazetede Şevket Süreyya'nın yazıları yayımlanmaya başlar.⁴⁹

Cumhuriyet'teki yazılarına başlamadan evvel Kadro dergisinin Aralık 1932'de yayımlanan 12. sayısının Polemik kısmında Aydemir, Ahmet Ağaoğlu ile aralarındaki dünyayı anlama tarzının farkını sergileme çabalarına başlamıştır. Eski Türk münevverlerinin bütün toplumsal hükümlerini çağdaş Batı hayatından aldıklarını ileri süren Şevket Süreyya, Ahmet Ağaoğlu ve Darülfünun münevverliğinin Avrupa düzeninin evrensel olduğuna inandıklarını, başka bir ifadeyle onun iktisat, hukuk, siyaset, sanat ve saire bütün toplumsal şekillerinin bütün insanlık için doğru ve makul olduğunu kabul ettiklerini; Avrupa'nın izlediği gelişim yolunun dünyanın geri kalan toplumları için de izlenecek yol olduğuna kanaat getirdiklerini

31-33; Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Kırmızıkeçi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 73-75; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 551-555.

⁴⁸ Kurtuluş Savaşı biter bitmez 1923 yılı Şubat ayında toplanan İzmir İktisat Kongresi ile Türkiye esasen bireysel girişimin destekleneceği bir ekonomi anlayışını benimsemişti. Lozan Antlaşması'nda gümrük tarifelerinin 1929 yılına kadar değiştirilemeyeceği yönündeki hüküm gereğince de dış ticarete devletin sınırlama getirme imkânı dardı. Ancak yine de bu dönem için bütünüyle serbest ekonomi modelinden söz edilemez. İttihat ve Terakki yönetimi döneminden veri izlenen devlet eliyle yerli bir burjuvazi yaratma amacı ön planda olduğundan özel girişim teşvik edilmiştir. Ancak yine de piyasanın tümüyle özel sektöre bırakılması söz konusu olmamıştır. Zaten Osmanlı'da burjuvazi sınıfı olarak görülebilecek Ermeni ve Rum girişimciler de olmadığından piyasayı idare edebilecek Müslüman/Türk bir özel girişimin varlığı da mevcut değildi. Şevket Pamuk, 1920'ler ekonomi politikasının temel yaklaşımını "özel sektör lehine ve özel sektörü güçlendirmek amacıyla sınırlı bir devlet müdahaleciliği" şeklinde özetler. (Bkz. Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 180-181.) Gülten Kazgan da bu dönem milli işadami yetiştirmek için verilen tavizlerin "aday'ları zenginleştirdi"ğini ,ancak "üretimi artırmaya, sanayileşme ya da tarımı geliştirmeye yönelik yatırımlar yapan, beklenen kalkınma hamlesini gerçekleştirecek bir işadami takımı"nın ortaya çıkamadığını vurgular. (Bkz. Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, s. 46. Bu veriler 1929 Buhranıyla da birleşince ekonominin idaresini büyük ölçüde devlet üstlenmek durumunda kalmıştır.

⁴⁹ Tekeli ve İlkin, *Kadrocuları ve Kadro 'yu Anlamak*, s. 242.

kaydetmektedir. Onlara göre “klasik demokrasinin bütün icapları dışında yeni bir millî düzen düşünülemez” ve inkılâp onlar açısından ancak dâhili bir “reformasyon” ve bir taraftan da Avrupa klasik demokratik bünyesine uyma çabasından başka bir şey değildir. Hâlbuki Şevket Süreyya’ya göre, Avrupa’nın izlediği gelişme yolundan gitmek demek aynı zamanda onun tezatlarını da Türkiye’ye taşımak demektir ve bu da Türkiye’yi geriliğe sevk edecektir.⁵⁰ Şevket Süreyya’nın ve genel itibarıyla Kadrocular Cumhuriyet öncesi Batılılaşma hareketine itiraz etmekte ve onu bir tür “taklit” çabası olarak değerlendirmektedir. Avrupa düzeninin olduğu gibi Türkiye’ye aktarılamayacağı, her ülkenin kendine özgü koşulları olduğu ve bu nedenle Türk inkılâbının da bu ülkenin koşullarına göre belirlenecek ilkeler çerçevesinde ilerlemesi gerektiği görüşündedirler.

Şevket Süreyya, Ağaoğlu’nun savunduğu görüşlere karşı kendi düşüncelerini maddeler halinde sıralamıştır: Buna göre; Avrupa düzenini tüm dünyanın kaderini tayin edecek bir eksen olarak görmek yanlıştır. Bu evrenselliğe en başta Avrupa düzeninin kendisi engeldir. Bu düzen hem ferdin hem de milletlerin istismarı üzerine kuruludur ve büyük sermaye ile sömürge tezatları üstünde yaşayan toplumların bünyesine uygundur. Sınıf ve sosyalizm mücadeleleri de ancak büyük sermaye birikimlerinin yapılmış olduğu ülkelerde mümkündür, fakat kapitalizmin sömürge ve geri memleketlerden gelen gelire dayanan niteliğini değiştirmez. Bu sebeple çağdaş düzeni sadece Avrupa toplumlarında olduğu gibi sınıf tezatını içeren bir sistem olarak almak doğru değildir. Bir başka tezat daha vardır, o da bütün dünyaya etki eder. Bu tezat da sömürge tezadıdır. Dünyada bütünüyle yeniden bir düzen kurulmasında asıl etkili olacak olan unsur sömürge ülkelerin millî kurtuluş mücadelesidir. Bu tezatın izahı Dünya Savaşından önce yapılamazdı, çünkü Türkiye örneği mevcut değildi. Bu örnek sonrasında Avrupa düzeni ve kurumlarının sadece Avrupa’ya özgü olduğu, millî kurtuluş hareketlerinin kendilerine uygun düzen ve kurumların arayışlarına başladıklarını; bu açıdan Türk Millî Kurtuluş Hareketinin önemli bir “*fikir rönesansı*” başlattığını belirtmektedir. Şevket Süreyya, bu öncülük nedeniyle Türkiye’nin kendi ekonomik bünyesini, toplumsal kurallarını ve hayat tarzını kurarken rehberlik görevini gözetmesi gerektiği görüşündedir.⁵¹

⁵⁰ Şevket Süreyya, “Polemik: Millî Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz”, *Kadro*, Kanunisanı 1932, (tıpkıbasım, 2011), s. 614-620.

⁵¹ Şevket Süreyya, “Polemik: Millî Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz”, *Kadro*, (tıpkıbasım), s. 614-620.

Şevket Süreyya'nın bu açıklamalarına ilişkin olarak Tekeli ve İlkin, Ahmet Ağaoğlu ile olan tartışmaların Kadrocuların tezlerini “*epistemolojik*”⁵² alanda da savunmaya zorladığını ve daha da geliştirmeye yol açtığını kaydetmektedirler.⁵³ Başka bir ifadeyle *İnkılâp ve Kadro*'da genel ifadelerle bahsedilen yeryüzündeki asıl tezadın gelişmiş sömürgeci ülkelerle az gelişmiş ve sömürge konumundaki ülkeler arasında olduğu yönündeki tezlerini açmaları gerekmiştir. Fakat yine de özellikle Türkiye'nin milli kurtuluş hareketlerine öncülük etmesi gerektiği yönündeki önermelerinin içini yeterince doldurabilmiş değildirlere. Bunun nasıl bir öncülük olacağı, daha doğrusu salt bir ilham kaynağı olarak kalmak şeklinde mi yoksa siyasi, ekonomik ve kültürel olarak etkin bir liderlik şeklinde mi olacağı; eğer ikincisi söz konusuysa bunun hangi kaynaklarla yapılacağı ve uluslararası ortamda ne gibi sonuçlar doğurabileceği konusunu etraflıca açıklamış değillerdir.

Şevket Süreyya'nın 11-27 Aralık 1932 tarihleri arasında *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan yazılarında ise *İnkılâp ve Kadro* kitabının Ahmet Ağaoğlu gibi eski bir bilim ve siyaset adamının kalemiyle tartışılmasını “*fikri hayatımız için müspet bir hareket olarak telakki*” edildiği belirtilmekte; ancak Ağaoğlu'nun yazılarının uzun yıllar verdiği ders notlarının tekrarı niteliğinde olduğu ileri sürülmektedir. İlk yazısında Şevket Süreyya, Ağaoğlu ile aralarındaki temel ayrılığın bir keyfiyet, cihanı telakki biçimlerinden ileri geldiğini, bir taraf için telakki durgunluğu, diğer taraf için telakki sistemindeki hareketliliğin bu iki taraftaki keyfiyeti birbirinden ayırdığını dile getirir. Şevket Süreyya; Ağaoğlu'nun *İnkılâp ve Kadro* ile ilişkilerinin kendisine uygun düşmeyecek kadar zayıf olduğunu, onun bütün değerlerinin ve hükümlerinin kat'i şeklini aldığını, adeta dogmalaştığını; buna karşın *İnkılâp ve Kadro*'da bu hükümlerin ve değer ölçülerinin toplumun zaruretlerine uygun bir biçimde seyyal ve esnek olduğunu iddia etmektedir.⁵⁴ Ahmet Ağaoğlu'nun *İnkılâp ve Kadro*'nun dilini “peygamberane” bulmasının da gerçeği yansıtmadığını, onun hücumunun gerçekte üslubuna değil, fikirlerine karşı olduğunu ifade etmektedir. Kitapta rakam ve vakaların bulunmamasının ise

⁵² “*Epistemoloji*” sözcüğü, Bryan S. Turner'ın *The Cambridge Dictionary of Sociology* adlı sözlüğünde, “bilginin teorisi” olarak felsefenin özü şeklinde tanımlanmaktadır. Bilginin doğası, ölçüğü, kaynakları ve meşrulaştırılmasına ilişkin soruları cevaplamayı amaçlamaktadır. Epistemoloji bazı dillerde bilim felsefesi anlamında kullanılsa da sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide çok geniş anlamlarda kullanılmaktadır. Söz gelimi sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda izlenecek yöntem olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Bkz. Bryan S. Turner, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, Cambridge University Press, 2006, s. 171. Metin içinde Tekeli ve İlkin'in sözcüğü kullanımından Kadrocuların tezlerinde kullandıkları kavramların ne olduğunun, anlamlarının ve kaynaklarının açıklanmasından, kavramların bilgisinin bilinmesinden söz edildiği anlaşılmaktadır.

⁵³ Tekeli ve İlkin, *Kadrocular ve Kadro'yu Anlamak*, s. 247.

⁵⁴ Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey'e Cevap 1”, *Cumhuriyet*, 11 Kanunuevvel 1932, s. 3.

onun bir sentez kitabı olma niteliğinden kaynaklandığını, buna karşın *Kadro* dergisinin rakam ve belgeyi en çok kullanan dergi olduğunu söylemektedir. Üstelik *İnkılâp ve Kadro* tahlili –analitik- bir çalışma kitabı değildir. Düşünsel ve kuramsal– ideolojik de denebilir- bir “*sentez*” kitabıdır.⁵⁵ Marksist yöneme bağlı kalmakla birlikte Şevket Süreyya, Türkiye’nin kendi koşullarına özgü bir inkılâp, başka bir ifadeyle toplumsal kalkınma kuramı oluşturduğu iddiasındadır.

Aydemir, “*Kadro Nedir? Ve Kadro Kimdir?*” başlıklı üçüncü yazısında Ahmet Ağaoğlu’nun kitabının önsözünden alınan birkaç cümleyle *Kadro*’nun inkılâbın temsilciliğini kendi şahıslarında benimseyen ve böyle geniş bir toplumsal hareketin istikametini öznel eğilimlerine göre tayin eden ve bu eğilimi zorla herkese kabul ettirmek isteyen yarı meczup bir hareket olarak sunmasını haksızlık olarak değerlendirmektedir. Kitapta *Kadro*’nun ne olduğunun uzun uzadıya anlatıldığını, onun inkılâbı yürüten rehber teşkilat ve *Kadro*’nun yetiştireceği inkılâpçı nesil olduğunu, bunu bir tekel olarak üzerlerine almadıklarını ancak inkılâp münevverliğinin bir görevi olarak gördüklerini vurgulamaktadır. *Kadro*, inkılâbın prensiplerini benimseyen, kendi kaderini inkılâbın kaderiyle bir tutanların dergisidir.⁵⁶ Şüphesiz Kadrocular, inkılâbı sadece kendilerinin (dergi yazarlarının) yönetiminde bir hareket olarak görmüyorlar. Ama bu görevi kendileri gibi düşünenlerden oluşacak bir aydın gruba atfettikleri de bir gerçektir.

Ahmet Ağaoğlu’nun inkılâbın sadece iktisadi yönünün tetkik edildiği, bu yapılırken dahi düşünce ve sistem taklitçiliğinden kurtulunmadığı konusundaki eleştirilerinin de doğru olmadığını kaydeden Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro*’nun tek yönlü bir kitap olmadığını savunur. Ancak toplumdaki ekonomik değişikliklerin diğer bütün alanlara da etki ettiği yorumunu yapar. Türkiye’de Ağaoğlu’nun da temsilcisi olduğu savaş öncesi münevverliğinin bütün idealinin Avrupalılaşmaktan ibaret olduğunu; haliyle pasif ve taklitçi olduğunu iddia etmektedir. Aydemir, milli kurtuluş hareketlerinde tüm dünyaya yayılacak bir düzen arayışı içinde olmalarını ve böylece bu hareketleri dünyadaki asıl tezat olduğunu saptamakla esas kendilerinin orijinal ve taklit olmayan bir kuramsal sentez ortaya koyduklarının altını çizmektedir.⁵⁷ Yukarıda da belirtildiği üzere Aydemir, *Kadro*’nun Türkiye’ye özgü bir kalkınma programı ve hatta ideolojisi ortaya koyduğu iddiasını sürdürmektedir.

⁵⁵ Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 2: Bir Üslup Hücumu Arkasında Bir Fikir Hücumu”, *Cumhuriyet*, 12 Kanunuevvel 1932, s. 3.

⁵⁶ Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 3:”, *Cumhuriyet*, 13 Kanunuevvel 1932, s. 3.

⁵⁷ Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 4”, *Cumhuriyet*, 14 Kanunuevvel 1932, s. 3.

Ağaoğlu'nun Kadrocuların inkılâbı sadece iktisadi yönleriyle ele alması ve bunda da taklitçi olmaları yönündeki eleştirilerine ilişkin olarak Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro*'nun inkılâbı sadece ekonomik yönüyle alan tek boyutlu bir kitap olmadığını, kitapta Kurtuluş Savaşı kastedilerek inkılâbın sadece sömürgeciliğe karşı değil, Osmanlı sarayına da karşı verilmiş olduğunu⁵⁸; ancak eski Türk toplumunun siyaseten bağımsız olsa da ekonomik olarak yarı-sömürge konumunda bulunduğunu ve ülkenin tüm siyasi, hukuki, ahlaki ve ilmi düzeninin ekonomik olarak bağımlı olduğu Avrupa'ya göre düzenlenmiş olduğunu belirtir. Yazının devamında Şevket Süreyya, sanayi devriminin iki büyük tezat doğurduğunu; birincisinin sanayileşen ülkelerde sermayedarlarla proletarya arasında, ikincisinin ise sermayedar ülkelerle sermayeden yoksun ülkeler arasında olduğunu belirterek *İnkılap ve Kadro*'nun açıklamaya çalıştığı tezatın bu ikincisi olduğu vurgusunu yineler.⁵⁹ Böylelikle Türkiye gibi sanayileşmesini tamamlamamış ülkeler açısından toplumsal bir tezat olmadığı iddiasını da tekrarlamış olur.

Şevket Süreyya; Ahmet Ağaoğlu'nun sıklıkla vurguladığı demokrasi düzeninin, artık onun vatani olan İngiltere'de bile tasfiyeye uğrayan liberal ve bireyci kapitalizmin kaderine bağlı olarak söndüğünü veya kuvvetlendiğini ileri sürmekte ve dolayısıyla demokrasinin evrensel bir rejim olmadığını söylemektedir. Bu çerçevede Avrupa düzeninin iç tezatlarına gönderme yaparak, orada bile bir "*gasp ve istismar*" ifade eden bugünkü hak ve özgürlüklerin üzerinde durulmadığını ileri sürmekte ve "Bizim idealimiz bizim milli rejimimizdir" vurgusu yapmaktadır. Bu yazısında Şevket Süreyya kapitalizm ile klasik demokrasi arasında bir bağ kurmakta ve liberal ve bireyci rejimler nerede kuvvetli ise klasik demokrasinin orada tutunabildiği, haliyle kapitalist düzene geçmek isteyen toplumların klasik demokrasiyi bir "mekûre" olarak benimsedikleri yorumunu yapmaktadır.⁶⁰ Hâlbuki Kadro, kapitalist bir düzen önermemektedir. Dolayısıyla siyasi rejim olarak da klasik demokrasi yanlısı değildirler.

Ahmet Ağaoğlu'nun "*sanki klasik demokrasiler, İngiltere, Fransa, Amerika vb. gibi demokratik milletler, cihan içinde milletleri haktan mahrum mu ediyorlar?*" sorusunu tekrar eden Şevket Süreyya, bu klasik demokrasilerin diğerlerini haktan mahrum ettikleri şeklinde yanıtlamakta ve Türk milletinin hakkını bu ülkelerden almak için nasıl savaştığını hatırlatmaktadır. Gençliğinde milli hayatın seyrinde ve Dünya Savaşı'nda

⁵⁸ Şevket Süreyya, *İnkılap ve Kadro*, 1932, s. 73.

⁵⁹ Şevket Süreyya, "Ağaoğlu Ahmet Bey'e Cevap 5: Taklit Nedir? Mukallit Kimdir?", *Cumhuriyet*, 17 Kanunuevvel 1932, s. 3.

⁶⁰ Şevket Süreyya, "Ağaoğlu Ahmet Bey'e Cevap 5: Demokrasi Bahsi ve Bir Küçük Hesaplaşma", *Cumhuriyet*, 18 Kanunuevvel 1932, s. 3.

emekleri olan Ahmet Bey'in kendilerine her zaman "milli" olanın temsilcisi olarak görüldüğünü, şimdi ise her sözünde "gayri millî" bir yan gördüğünü söylemektedir.⁶¹ Aydemir'in "kendilerinden farklı" düşünenleri "gayri millî" bulmasının demokrasi ve düşünce özgürlüğü kavramlarına olan mesafesini buraya not düşmekte fayda görülmektedir.

Cevap yazı dizisinin yedinci bölümünde millet mefhumundan söz eden Şevket Süreyya, milli kurtuluş hareketlerinin tezatsız olduğunu; çünkü Avrupa'daki sınıf tezaadının temeli olan sömürgeciliğin bu hareketlerde olmadığını; zira bizatihi bu hareketlerin kendilerinin sömürgeciliğin anti-tezi olduğunu belirtir. Tezatsız ve teşkilatlı işbirliğinin ise bu milletler için "iktisadi mukadderatlarının ideal bir tecellisi" olduğunu dile getirir. Avrupa'daki millet anlayışının artık değiştiğini; toplumlara "yeni bir milletleşme seyrinde" gördüklerini; artık bünyesinde tezatlar ve bölünmeleri "mubah gören hakiki bir milliyetçilik telakkisi olabilir mi?" sorusunu ileri sürer.⁶² İdeolojik yaklaşım farklılığının bir "Kim ne kadar milli?" yarışına dönüştürülmesinin öne sürülen tezlerin içinin doldurulamamasıyla doğru orantılı olduğu görülmektedir.

Şevket Süreyya, Ahmet Ağaoğlu'nun devletçilik konusunda söylediklerini de donmuş ve gerçeklikten uzaklaşmış bulmaktadır. Çünkü muhatapları, mevcut bilinen örnekler üzerinden düşünmektedir. Hâlbuki sıklıkla vurguladıkları üzere, Türk inkılabı dünyada eşi benzeri olmayan, tamamen kendine özgü bir harekettir. Kadrocuların bahsettiği de henüz hiçbir yerde örneği olmayan bir "milli iktisat rejimi"dir. Liberal toplum düzeninden farklı olan bu düzen, ancak planlı ve teşkilatlı bir iktisat düzeni olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu bir yarı-sömürge düzeni olduğu için yeni kurulan Türkiye'nin bir milli ekonomi kurmak zorunda olduğunu; dolayısıyla kendilerinin "plan ve teşkilat dava"larının tamamen inşa edici bir anlamının olduğunu vurgular. Bu nedenle yeni Türk devletine çok görev düşmektedir.⁶³ Burada öne sürülen "milli iktisat düzeni", Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitülasyonlar ve borçlar yüzünden özellikle son yüzyılında Batı'ya bağımlı hale gelmesinin Cumhuriyet'i kuran kuşaklar üzerinde bıraktığı endişelerin yansıması fark edilmektedir. "Plan ve teşkilatlı" kalkınma önerisinin ise 1929 Buhranının sonuçlarından biri olduğu ve en liberal ekonomi düzenindeki ülkelerde dahi gündeme getirilmiş olduğunu ise burada yinelemek gerekir.

⁶¹Şevket Süreyya, "Ağaoğlu Ahmet Bey'e Cevap 6: Demokrasi Bahsi ve Bir Hesaplaşma", *Cumhuriyet*, 20 Kanunuevvel 1932, s.3.

⁶²Şevket Süreyya, "Ağaoğlu Ahmet Bey'e Cevap 7: Millet Nedir-Sosyal Nasyonalizm", *Cumhuriyet*, 22 Kanunuevvel 1932, s. 3.

⁶³ Şevket Süreyya, "Ağaoğlu Ahmet Bey'e Cevap 8: Devletçilik Bahsi", *Cumhuriyet*, 24 Kanunuevvel 1932, s. 3.

Bu yazı dizisinin son makalesinde Şevket Süreyya, Kadrocuların Kemalistlik, inkılâpçılık ve devletçilik konusunda bir tekel yarattıkları yönündeki Ağaoğlu eleştirisini eğer Türkiye’de eski fikirlerle, yeni fikirlerin, eski kaidelerle, yeni kaidelerin çarpışması sona ermiş olsaydı, herkesin aynı derecede ileri görüşlü birer yetişmiş olarak kabul edilebileceğini, ancak daha dün inkılâbı yürütenlerin iki ayrı telakki halinde karşı karşıya geldiklerini söyleyerek Ağaoğlu’nun Serbest Fırka’ya katılmış olmasına dair imalarda bulunmaktadır.⁶⁴ Ağaoğlu’nun buradaki eleştirisinde bir haklılık payı vardır. Zira Şevket Süreyya, kendisi gibi düşünmeyenleri inkılâplar, Kemalizm ve milliliğin neredeyse tam karşısına yerleştirmektedir.

Kadro ve Kadrocuları Anlamak kitabında Tekeli ve İlkin, Şevket Süreyya’nın *Cumhuriyet* gazetesindeki yazılarının *Kadro* dergisinde verdiği yanıtlara göre daha “polemikçi ve kırıcı” bir üslupla yazıldığını kaydetmektedirler. Kitapta ayrıca, bu yanıtlar *Cumhuriyet*’te yayımlanırken 25 Aralık 1932’de Şevket Süreyya’nın Ahmet Ağaoğlu’na bir mektup gönderdiğini ve bu cevap yazılarını bir broşür halinde toplamayı düşündüğünü, eğer Ağaoğlu kendisi bir broşür yapmak istemiyorsa kendi yazılarının da Şevket Süreyya’nın broşürünün başına eklenebileceğini belirttiğini yazmaktadırlar. Ancak Ağaoğlu daha sonra yazılarını, yukarıda da belirtildiği üzere, *Devlet ve Fert* kitabında toplarken Aydemir’in yazıları ise planlanın aksine kitap olarak yayınlanmaz.⁶⁵

İki düşünür arasında tartışmalar 1933 yılı Ocak ayında da aynı gazetede devam eder. Bu devam tartışmasının bir fikir çatışmasından çok karşılıklı suçlamalar halini aldığı görülür.

5- Ahmet Ağaoğlu ve Şevket Süreyya’nın Karşı Cevapları

Ahmet Ağaoğlu, Şevket Süreyya’nın cevabi yazılarına *Cumhuriyet* gazetesinde 1-10 Ocak 1933 tarihleri arasında yayımlanan “*Cevaba Cevap*” başlıklı yeni yazılarıyla karşılık verir. *Devlet ve Fert* kitabına da aktardığı bu cevaplarda Ağaoğlu, Şevket Süreyya’nın sözlerini çarpıttığını ve kendisiyle değil, fikirleriyle hesaplaşması gerektiğini belirterek; planlı devletin ne olduğunu ve nasıl kurulacağını; ileri tekniği ve sermaye birikimini nasıl gerçekleştireceğini, planlı devletin işlevini, milletin ve özgürlüğü olmayan bireyin “kıymet ve mevkiinin” ne olacağını açıklamadığını ifade etmektedir.⁶⁶

⁶⁴ Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 9: Son Söz”, *Cumhuriyet*, 27 Kanunuevvel 1932, s. 3.

⁶⁵ Tekeli ve İlkin, *Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, s. 254-255.

⁶⁶ Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 1: Sarih Olmayan ve Takarrür Etmeyen Fikirler”, *Cumhuriyet*, 1 Kanunusani 1933, s. 3.

Giderek kişisel bir polemige dönüşen bu yazıların ikincisinde Ağaoğlu, Şevket Süreyya'nın özgürlüğü toplum adına inkâr ettiğini öne sürer.⁶⁷ “*Milliyet Meselesi – Eşsiz ve Örneksiz Rejim*” başlıklı yazısında ise milletlerin sadece ekonomik hayattan ibaret olmadığını; ırk, dil ve kültür birliğinin ve bu birlikten doğan “*'cazibe' kanunu*”nun da etkili olduğunu belirtir. Eğer sadece ekonomik etken milletler açısından söz konusu olsaydı İngilizlerin Mısır'a gelmeleriyle zenginleşmelerine katkıda bulunmalarının inkâr edilemeyeceğini ve dolayısıyla milli bir hareketin doğmaması lazım geldiğini not düşer. Bu nedenle Kadro'nun ilhamını aldığı Marksizm ve tarihsel materyalizm kuramlarını geliştirenler milliyeti yadsıyarak dünya devleti anlayışını benimsemişlerdir. Yazıda devamlı, kendisinin daha önce de belirttiği üzere, Kadrocuların devleti milletin üzerinde ve dışında soyut, mistik bir varlık olarak gördüklerini hatırlatır. Marksist bu anlayışa göre devlet milleti ortadan kaldırmakta, atıl hale getirmektedir. Ağaoğlu ise devleti kuranın ve işlevlerini belirleyen milletin olduğunu altını çizer.⁶⁸ İki görüş arasında belki de en temel fark Ağaoğlu'nun bireyi, Kadrocuların da devleti öncelemeleridir. Fakat Ağaoğlu muhataplarını eleştirirken sıklıkla onların Marksist oldukları iddiasıyla hareket etmektedir. Hâlbuki Kadrocular söylemlerinde Marksist yöntemi benimsediklerini kabul etmekle beraber, onun toplum, millet ve devlet öngörülerini olduğu gibi alıp aktaran bir yaklaşım içinde olmamışlardır.

“*İsnat ve Tahrif*” başlıklı yazısının büyük bölümünü Şevket Süreyya'nın kişisel ithamlarına cevap için ayıran Ağaoğlu, Kadro'nun bahsettiği ideolojinin Türk inkılâbıyla ilgisi olmadığını iddia ederek Türkiye'de ileri teknik ve sermaye birikimi olmadığı için bunun ancak bireysel girişimle gerçekleşebileceği ve devletin de bireyin yapamadığı işleri üstlenmesi gerektiği konusundaki görüşlerini tekrarlar.⁶⁹ Fakat bu bireysel sermaye birikiminin nasıl olacağı konusuna açıklık getirmez. “*Son Bir İki Söz Daha...*” başlıklı yazısıyla da Şevket Süreyya'nın sözlerini çarpıttığını iddia ederek klasik demokrasiler ile sömürge ülkelere karşı görüşlerini tekrarlayarak yazı dizisini bitirir.⁷⁰

Cumhuriyet gazetesindeki tartışma Şevket Süreyya yeni cevap yazılarıyla devam eder. 21 Ocak 1933 tarihli “*Kâfir ve Bolşevik*” başlıklı yazısında Aydemir, Ağaoğlu'na seslenerek

⁶⁷Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 2: Hem Korkak Hem Kahraman”, *Cumhuriyet*, 3 Kanunusani 1933, s. 3.

⁶⁸Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 4: Milliyet Meselesi-Eşsiz ve Örneksiz Rejim”, *Cumhuriyet*, 7 Kanunusani 1933, s. 3.

⁶⁹ Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 5: İsnat ve Tahrif”, *Cumhuriyet*, 9 Kanunusani 1933, s. 3.

⁷⁰ Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 6: Son Bir İki Söz Daha”, *Cumhuriyet*, 9 Kanunusani 1933, s. 3.

“Eğer siz Paris’te Ernst Renan’ın kürsüsü önünde senelerce ilahiyat akideleri ve hıristiyanlık tarihi okumuşsanız, eğer ben gençliğimin birkaç yılını Moskova’da en fena şeraite katlanarak iktisat ve cemiyet ilimlerini öğrenmeye hasretmişsem, bu haller ne sizin ne benim için bir cürüm teşkil etmez. Çünkü asıl kıymet, bizim bu kürsüler önünden memlekete getireceğimiz hamulenin mahiyetine göre biçilecektir”

sözleriyle kendisi (ve tabii Kadro) ile Ağaoğlu arasında kıyaslamaya giden Aydemir kişisel atışmalarla devam eder.⁷¹

Şevket Süreyya 23 Ocak 1933’te yayımlanan “Bir Görüş Tarzı Nasıl İptizale Uğrar?” başlıklı makalesinde Kadrocuların analizlerini Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası farklılıklara dayandırdıklarını, Ağaoğlu’nun ise bu farklılıkları kabul etmediğini, ancak onu ikna etmekle de uğraşmayacaklarını kaydetmektedir. Toplumsal analizlerle ilgili yöntemin bütün insanlığın malı olduğunu; fakat onun uygulandığı devre ve topluma göre çıkan hükümlerin o devir ve o toplum için doğru olduğunu savunur. Kadrocuların düşünce ve analiz yöntemleri için Batı’nın deneyimlerinden yararlandıklarını, fakat muhatabından farklı olarak bu yöntemin Batı toplumlarına uygulanmasından çıkan hazır neticeleri ve hükümleri almadıklarını altını çizmektedir. Kadrocuların kullandığı usul tarihçi materyalizm⁷² denilen ve monist diyalektik yöntemdir. Bu yöntemle her olayın analiz edilebileceğini ve uygulandığı zemine göre farklı hükümler çıkarmaya yaradığını iddia etmektedir.⁷³ Türk düşünce tarihi içinde Kadro’nun ayrı bir yere sahip olmasını sağlayan bu özgün yaklaşımıdır. Analizlerinin doğruluğu yahut

⁷¹ Şevket Süreyya, “Kâfir ve Bolşevik”, *Cumhuriyet*, 21 Kanunusani 1933, s. 3; “Bir Münakaşanın Bilançosu”, *Cumhuriyet*, 22 Kanunusani 1933, s. 3.

⁷² Tarihsel materyalizm, Marksizmin (diyalektik materyalizm, emek değer teorisi, sınıf çatışması ile birlikte) dört temel kuramından biridir. Tarihin materyalist yorumu olarak da bilinen bu kuram felsefi, ekonomik ve sosyolojik bir doktrindir. Esasen toplumdaki gelişmeleri, süreçleri ve tarihsel olayları açıklamak için kullanılan diyalektik materyalizmin uygulanmasını içerir. Tarihin ve ilerlemenin temel belirleyicileri olarak insanların temel maddi ihtiyaçlarını, üretim güçlerinin gelişmesini ve üretim ilişkilerinin değişmesinin rolünü vurgular. Buna göre belirli bir aşamada üretim araçları (toprak ve sermaye) ve işgücündeki gelişme ve yayılma mevcut üretim ve mülkiyet ilişkilerinde çelişkilerle birlikte yabancılaşmaya ve sınıf çatışmasına yol açmaktadır. Bu çelişkilerin birikmesi er ya da geç sadece maddi temelin (altyapının) değil, üstyapının da değişeceği bir devrimle sonuçlanacağını varsayar. Bu çerçevede Marx, devrimleri ilerlemenin kaçınılmaz araçları olarak görmüştür ve tarihin akışını “ilkel komünizm”, “köle toplumu”, “feodalizm”, “kapitalizm”, “sosyalizm” ve “komünizm” şeklinde aşamalara ayırmıştır. Her bir aşama bir öncekinden ileri bir düzeyi temsil etmektedir. Bkz. Josef Wilczynski, *An Encyclopedic Dictionary of Marxism, Socialism and Communism*, The MacMillan Press, London, 1981, p. 230.

⁷³ Şevket Süreyya, “Bir Görüş Tarzı Nasıl İptizale Uğrar?”, *Cumhuriyet*, 23 Kanunusani 1933, s. 3. ve “Ciddi Olmayan Bir Yarenlik”, *Cumhuriyet*, 26-27 Kanunusani 1933, s. 3.

yanlılığı bir tarafa; ancak evrensel olarak kabul görmüş bir yöntemi alıp onu uyguladıkları ülkenin ve devrin koşullarını gözetmek Kadro'nun özgünlüğünün en önemli tarafıdır.

Aydemir'in Cumhuriyet'teki karşı cevapları 27 Ocak 1933 tarihli "Ciddi Olmayan Bir Yarenlik" başlığı taşıyan yazısıyla sona erer. Şevket Süreyya ile Ahmet Ağaoğlu arasındaki bu tartışmalara Yakup Kadri Karaosmanoğlu da katılmış ve Vakit gazetesinde üç bölüm süren yazılarıyla Ağaoğlu'na cevap vermiştir.

6- Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Tartışmaya Dâhil Olması

Kadro'nun imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Ağaoğlu'nun iddiaları karşısında daha fazla tarafsız kalamayacağını söyleyerek yazılarına başlamıştır. *Kadro* dergisinin Marksist olduğu ve bu nedenle karşı çıkılması gerektiği önyargısıyla yaklaştığını ifade eden yazar, bu yargıya bağlı olarak muhataplarının Marksizm konusundaki düşüncelerini tekrar gündeme getiren yazılarının *Kadro*'yla ilgisi olmadığını ileri sürmektedir. O da Şevket Süreyya gibi bu tartışmada Ağaoğlu'nun savaş sonrası dünyada yaşanan değişimleri bilmeyişinin etkili olduğu kanaatinde. Bu doğrultuda, Avrupa'daki düşünsel tartışmalarda bir süredir görülen ve her memlekete özgü yeni düşünce akımlarını, planlama ve devletçiliğe ilişkin gelişmeleri örnek göstererek "*Ağaoğlu Ahmet Bey, müsaade etmez misiniz ki, biz de kendi makyasımız [ölçütümüz], kendi hakikatlerimiz, milli tarihimizin kendi seyri dâhilinde, kendine göre bir düşünüşü, kendine göre bir davası olan bir Türk gençliği tekevün ve teşekkül etmesin?*" sorusunu yöneltmektedir.⁷⁴

20 Ocak 1933 tarihli ikinci yazısında Yakup Kadri, Ağaoğlu'nun "Aristo mantığı" içinde kaldığını ve düşünce dünyasını Eflatun'dan beri hiç değişmeyen, ezeli, sabit ve kutsal birtakım mefhumlarla dolu gördüğünü; buna karşın Şevket Süreyya'nınsa "canlı ve ilmi bir retorikle" hareket ettiğini ve dolayısıyla anlayamadıklarını ileri sürmektedir. Yazar, Şevket Süreyya ile kendisinin liberalizmin bugünkü medeni toplumların inşasına büyük katkısının olduğunu kabul ettiklerini, buna karşın muhataplarının da 1930'lar dünyasında yaşanan kaosun sorumlusunun liberalizm olduğunu benimsemesi gerektiğini, fakat onun gençliğinde inandığı doktrinlere sadık kalmak için Avrupa'daki çöküşü; zamanın buhranlarını görmeyi reddettiğini öne sürmektedir. Bakış açılarındaki bu farklılıktan dolayı Türk inkılâbını farklı yorumlamaktadırlar. Kadrocular Türk inkılâbına savaş sonrası inkılâplarının "en büyüğü, en derini ve en evrenseli" gözüyle bakarken, Ahmet Bey bu "*müthiş hadise*"yi Doğulu bir milletin otokratik bir rejimden çıkıp Batı

⁷⁴ Yakup Kadri, "Ağaoğlu Ahmet Bey'le bir Hasbihal I", *Vakit*, 17 Kanunusani 1933, s. 1, 9.

demokrasilerindeki benzerleri gibi bir harekete indirgemektedir. Hâlbuki Mustafa Kemal, Batı'nın siyasi ve toplumsal kurumlarını Türkiye'ye aktaran bir “Tanzimat paşası” değildir. Onun ve Türk inkılabının görevi Kurtuluş Savaşı ile başlamış ve bitmiş değildir. Şevket Süreyya'nın öne sürdüğü Türk milletinin tezatsız bir toplum olacağı iddiası Türk inkılabının bünyesindeki dinamizme işaret etmektedir. Ahmet Bey'in bunu “*don kişotizm*” olarak nitelendirirken kendi dar görüşlülüğünü ortaya koyduğunu ileri sürmektedir.⁷⁵ Cumhuriyet sonrası yapılan inkılâpların Tanzimat dönemindeki gibi eski ile yeniye bir arada tutacak ıslahatlardan temelden farklı olduğu aşikârdır. Her şeyden önce söz konusu olan bir imparatorluk düzeni içindeki yenileşme hareketleri değil, yeni bir devlet sistemi ve toplumsal düzendir. Üstelik o vakte kadar Doğu ve İslam dünyasında böylesine kökten bir devrimsel toplumsal ve siyasi değişim geçiren ülke de olmamıştır. Bu konuda *Kadro*'nun görüşleri isabetlidir. Fakat zaten Ağaoğlu'nun da Atatürk inkılâplarını Tanzimat ıslahatlarıyla bir tutması gibi bir durum da söz konusu olmamıştır. Ayrıldıkları nokta mevcut uluslararası ortam ve Türkiye'de inkılap sürecinin nasıl devam edeceği meselesindedir.

Yakup Kadri 22 Ocak 1933 tarihli üçüncü yazısında, Şevket Süreyya'nın “*dünyaya Türkiye içinden*” baktığını, Ağaoğlu'nunsa “*Türkiye'ye Avrupa'nın uzak bir köşesinden*” baktığını iddia etmektedir. Dünya ve medeniyetler tarihinde muhataplarının bildiğinden farklı bir sınıflandırmanın olanaklı olduğunu ifade eden Yakup Kadri, Şevket Süreyya'nın inkılâpçı kadro içinde muhataplarına yer vermemesini haklı bulmaktadır. Zira ona göre inkılâp kadrosu içindeki “*bir septik [şüpheli], mürteciden daha tehlikelidir.*” Muhatabının hürriyet ısrarını da hocası Ernest Renan'ın halk ve hürriyet konusundaki düşüncelerine gönderme yaparak eleştirir ve hürriyete bu kadar bağlıysa “*'ithal malı malumat' sürümü*”ne karşı çıkma haklarını Kadroculara bahsetmesini ister. Yazar, aralarında bu kadar derin görüş, yöntem ve kültür farkı olan insanlar arasındaki bir tartışmanın olumlu sonuç vermeyeceğine inandığını söyleyerek yazı dizisini sonlandırır.⁷⁶ Şevket Süreyya gibi Yabancı yazarı da muhatabının Batı'dan aldığı kuramları Türkiye'ye olduğu gibi uyarlamaya çalışmasına karşı çıkmaktadır. Fakat daha II. Meşrutiyet döneminden itibaren Türkiye'de özellikle Türkçülük akımının öncülerinden biri olan Ağaoğlu'nun ülkesine adeta bir “yabancı” gibi baktığı iddiasında Yakup Kadri'nin de aşırıya kaçtığı düşünülmektedir.

Ahmet Ağaoğlu, Yakup Kadri'ye *Cumhuriyet* gazetesinde 2 Şubat 1933 tarihinde çıkmaya başlayan üç yazısıyla cevap verir. *Devlet ve Fert* kitabına

⁷⁵ Yakup Kadri, “Ağaoğlu Ahmet Bey’le Bir Hasbıhal II”, *Vakit*, 20 Kanunusani 1933, s. 1, 9.

⁷⁶ Yakup Kadri, “Ağaoğlu Ahmet Bey’le Bir Hasbıhal III”, *Vakit*, 22 Kanunusani 1933, s. 1, 9.

da aldığı bu yazılarında, Yakup Kadri'nin tartışmaya karışmasını yakışsız bulur. Onun gibi başarılı bir romancının bu alanla yetinmemesini yadsır ve bu kafa yorucu işleri üzerine almasının onun şüpheci tabiatına aykırı olduğunu ileri sürer. Karaosmanoğlu'nun kendine göre bir davası olan Türk gençliğinin oluşması için kendisinden izin istemesine itiraz eder ve ne kendisinin ne de Kadrocuların böyle bir izin vermeye yetkili olmadıklarını, gençliğin kendi sözünü kendisinin söyleme hakkının olduğunu kaydeder. Ancak inkılâbın ideolojisini ve yeni nesli yönlendirmek iddiasında bulunanlara hesap sormak hakkının da bulunduğunun altını çizer.⁷⁷ 3 Şubat 1933 tarihli yazısında Türk inkılâbı konusunda en az onlar kadar heyecanlı olduğunu ve her vesileyle inkılâbı anlatmaya çalıştığını vurgulayıp Yakup Kadri'nin kendine yönelik ithamlarına cevap vererek Cumhuriyet'teki yazılarını sonlandırır.⁷⁸

Böylelikle Ahmet Ağaoğlu'nun Cumhuriyet'teki yazılarıyla başlayan ve esas olarak Şevket Süreyya ile Ağaoğlu arasında geçen Kadro tartışmasına ilişkin yazışmalar sona ermiştir.

Ağaoğlu, bu yazılarını aynı yıl içerisinde *Devlet ve Fert* kitabında toplar. Kitabında *Cumhuriyet*'te yayımlanan yazılarına başlarken amacının daha çok *Kadro* dergisinin fikir sahibi Şevket Süreyya'nın *İnkılâp ve Kadro* kitabı eleştirmek olduğunu, bu kitabın bir süredir durgun olan Türk düşünce hayatına hareket getirdiği ve harekete katkıda bulunmak düşüncesiyle Yunus Nadi Bey'le görüştüğünü, kitapta öne sürülen fikirlere ilişkin bir tartışma başlatmak istediğini, ancak bu düşüncesinde ne kadar yanılmış olduğunu kaydetmektedir. Şevket Süreyya'nın inkılâbın ideolojisini kurmak iddiasıyla ortaya birkaç fikir sürdüğünü söylemekte ve bu fikirleri sıralamaktadır: İnkılâbın adına hürriyeti inkâr, üretim araçlarıyla iktisat birikimlerinin devlet elinde toplanması ve inkılâp adına bu esasları bütün vatandaşlara istekleri dışında olsa dahi kabul ettirmek. Ağaoğlu, bu fikirleri ve onların delilsiz ve dayanaksız soyut söylemlerden ibaret olan ifade tarzını eleştirdiğini, Kadrocuların öngördüğü devletçilik anlayışı için Türkiye'de henüz şartların olgunlaşmadığını, bireye ve bireyin gelişimine imkân vermek gerektiğini tarihsel örneklerle anlattığını belirtmektedir. Şevket Süreyya'nın bu eleştirilere delil ve tarihsel örneklerle cevap vereceğini sanmaktadır, ancak hayal kırıklığı yaşamıştır. Bunun yerine kişiliği ve inandığı düşünce sistemi hedef alınmıştır.⁷⁹ *Kadro*'nun kendisine yönelik tavrı konusunda haklı olmakla birlikte, onları eleştirdiği noktalarda öne sürdüğü tezlerin, çıkarımların içini doldurmak konusunda kendisi de başarılı olamamıştır.

⁷⁷ Ağaoğlu Ahmet, "Yakup Kadri Bey'e 1", *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1933, s. 3.

⁷⁸ Ağaoğlu Ahmet, "Yakup Kadri Bey'e 2", *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1933, s. 3.

⁷⁹ Ağaoğlu, *Devlet ve Fert*, s. 126-133.

Ağaoğlu'nun yazılarını derlediği Devlet ve Fert kitabının uzun süre yeniden baskının yapılmadığını 1981 yılında yaptığı bir değerlendirme yazısında dile getiren Ayşe Trak, bunu Kadro'nun devletçi görüşlerin temsilcisi iken Ağaoğlu'nun bu görüşlere karşı olmasına bağlar. Zira Ağaoğlu, geri kalmışlık olgusunu bireyin toplum tarafından ezilmesine bağlamaktadır. Bu sebeple devlet eliyle bir kalkınmanın mümkün olmayacağını düşünür. Liberalizmin Batı toplumlarında olduğu gibi Türkiye'de de olumlu sonuçlar verebileceği kanaatindedir. Trak ise az gelişmiş ülkelerde ekonomik liberalizmin politik liberalizmle bağdaşabileceğinin “çok şüpheli olduğu”nun “somut örneklerle” gösterilebileceğini belirtir. Dolayısıyla Ağaoğlu'nun yazılarında kalkınmanın nasıl olacağını açıklanmadığı hususuna işaret eder. Kadrocuların da geri kalmışlığı sadece dış güçlere bağladığını ve iç koşulları ihmal ettiğini öne süren Trak, bu olgunun “kendisini yer yer hastalıklı bir hal alan Batı düşmanlığı ve uluslararası ilişkilerin giderek yoğunlaştığı yirminci yüzyıl dünyasında gerçekleşmesi olanaksız otarşi özlemleri şeklinde” gösterdiğini iddia eder. “Bu çerçevede içinde geri kalmışlığın nedeni dış güçler olduğundan, ekonomik sorunların çözümü için, dışa kapanma dışında, somut önerilere pek rastlamıyoruz.”⁸⁰

Kadrocuların bireysel özgürlükleri toplumun kalkınması adına geri plana atıldığı ve otoriter eğilimler taşıdığı bir gerçektir. Ancak “hastalıklı hal alan Batı düşmanlığı” abartılı bir yorum olarak görünmektedir. Batı taklitçiliğine ve hazır reçetelere karşı çıkan Kadro, Batı'nın sömürgeci tarafının altını çizer ve bunun uluslararası ortamda bir hiyerarşi, bir çatışma yarattığını dile getirir. Bunun da İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya sistemine ilişkin tartışmalarda bir kuram olarak gündeme getirildiği hususuna da yukarıda değinilmişti. Kadro'nun Batı'nın sömürgeci yorumlarının da Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşının, başka bir deyişle Batı'nın Türkiye'yi işgalinin üzerinden çok bir zaman geçmeden yapılmış olduğunu da buraya not düşmek gerekir. Fakat söz konusu karşıtlığın “hastalıklı bir Batı düşmanlığı”na dönüşmüş tarafının da olmadığı bu çalışma çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Kadro'nun Türk düşünce ve siyasi hayatındaki etkilerine ilişkin olarak Şevket Süreyya Aydemir yıllar sonra hayatını anlattığı *Suyu Arayan Adam* (1959) kitabında Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında ve Anayasa'da yer alan devletçilik ilkesine rağmen Türkiye'nin hiçbir zaman devletçi olmadığını yazmıştır. Kadro'nun savunduğu sınıfsız, imtiyazsız millet fikrinin, Türk ekonomisinde kilit taşların devletin elinde toplanarak keskin sınıf tezatlarından Türk toplumunu korumak için ziraatte, teknikte ve bayındırlık

⁸⁰ Ayşe Trak, “Devlet ve Fert: Gecikmiş Bir Kitap Eleştirisi”, *Toplum ve Bilim*, s. 14, Yaz 1981, s. 64-81.

işlerinde milli gücün devlet eliyle ve planlı bir biçimde seferber edilerek yabancı sermayenin siyasi kontrolünü önleyen milli bir kalkınma önerisinin; kültürde, zihniyette ve “halk terbiyesinde” devletçi bir “milli yaşayış” fikrinin belki de yadırganacak şeyler olduğunu kabul etmektedir. Ancak yazar, 1930’lar için devrin ana problemlerinin kendilerine göre bunlar olduğunu dile getirmektedir.⁸¹ Tabii otobiyografisini yazdığı tarihte dünya faşizm deneyimini, bunun yol açtığı ve ilkinden daha ağır kayıplarla geçen bir savaşı daha yaşamıştır. Dahası Türk toplumu kalkındıkça ve kapitalist sisteme daha çok dâhil oldukça sınıf çatışmaları da 1920’ler ve 1930’lara göre belirgin bir hale gelmiştir. Esasen *Kadro*’nun işaret ettiği gibi, kapitalist açıdan gelişmemiş ülkelerde Marksist anlamda sınıf çatışmaları da belirgin bir görünüm almamaktaydı. Fakat ekonomi büyüyüp karmaşıklaştıkça toplum da o denli karmaşık bir hal almaktadır. Kadro bunun bireyi baskı altına alarak ve devlete sadece ekonomiyi değil, toplumsal hayatın hemen her alanında görevler vererek önlenebileceğini düşünmüştür.

Sonuç

Ahmet Ağaoğlu ve Kadrocular arasında ekonomik görüşler arasındaki farklılıktan doğan tartışma kişisel bir atışmaya dönüşse de o dönem için Türk düşünce hayatına bir hareketlilik getirmiş, katkıda bulunmuştur.

Söz konusu tartışmanın yapıldığı zaman dilimi düşünülürse, Ağaoğlu’nun önerdiği gibi devletin gerekli hallerde ekonomiye müdahil olması durumu çok muğlaktır ve sınırlıdır. 1929 Büyük Buhranı sonrası Türkiye’inde üretimi artıracak ve ekonomiyi canlandıracak bir özel girişim ve sermaye birikimi söz konusu değildir. Üstelik 1923-30 arası devlet özel girişimi canlandırmak için gerekli birçok tedbir almış, ancak insan, teknik ve sermaye kaynağı eksiklikleriyle bunun başarılması mümkün olamamıştır. Dolayısıyla *Kadro*’nun önerdiği devletçilik uygulamasıyla planlı bir kalkınma programı zaten kısa bir süre sonra uygulamaya konulacaktır.

Tartışmada iki taraf da birbirlerini geçmişe ilişkin tavırları ve bakışları konusunda eleştirseler de Cumhuriyet öncesi dönemle sonrasını karşılaştırmak bakımından aralarında esaslı bir farklılık yoktur. Ancak inkılap sürecinin devamı konusunda ayrılmaktadırlar. Kadro, ekonomik kalkınmanın eksik kaldığının farkındadır ve bunun ancak devlet eliyle mümkün olabileceği kanaatindedir. Ancak bu önerisinde devlete sadece ekonomik hayatı değil, toplumun bütünü ve bireylerin hayatını düzenleyen aşırı görevler verdiği; özgürlükler konusunda epey otoriter bir tavır takındığı görülmektedir. Ağaoğlu ise ekonomik kalkınmanın bireysel girişimcilikle mümkün

⁸¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 451.

olabileceğini, devletin ekonomik alanda girişimcilik gibi bir görev üstlenmesiyle bir kalkınmanın söz konusu olamayacağını düşünmektedir. *Kadro*'nun önerdiği gibi bir devletçilik uygulamasının bireyi baskı altına alacağını, bunun da toplumsal ve ekonomik kalkınma önündeki esas engel olduğu kanaatindedir. Muhatablarını baskıcı bulmakla isabetli bir eleştiri getirirse de; kendi önerdiği gibi bireysel girişimciliğe dayalı bir kalkınma modeli için gerekli kaynakların nasıl sağlanacağı konusunu açıklayamamaktadır. Zaten dönemin iktidarını devletçilik uygulamasını iten de ideolojik bir tercihten ziyade, mevcut koşulların zorlamasıyla olduğu da bir gerçektir.

Ağaoğlu'nun belirttiği gibi Kadrocuların demokrasi anlayışları sorunludur. Kadrocular demokrasiyi kapitalizmle ilintilendirmekte ve kapitalizme karşı oldukları gibi onun siyasi yönetim şekli olan klasik demokrasiyi de kabul etmemektedirler. Açıkta bir demokrasi karşıtlığı yapmamakta; Birinci Dünya Savaşı sonrası ortamın değiştiği, yeni bir dünya düzeninin söz konusu olduğu, klasik demokrasi ülkelerinde bile farklı sesler çıktığı iddiasıyla bu tutumlarını açıklamaktadırlar. Söz konusu tutumları aynı zamanda Türkiye gibi kapitalistleşmemiş ülkelerde bir sınıf çatışması olmadığı; gerçek çatışmanın sömürgeci milletlerle sömürgeci kurtulmak savaşı veren milletler arasında olduğu; dolayısıyla ortada bir milli kurtuluş hareketi varken bireyin değil milletin/toplumun çıkarının önemli olduğu iddialarının da bir boyutunu oluşturmaktadır.

İlerlemenin çatışmalarla olacağı inançları Marksist geçmişleri ve diyalektik materyalizmi özümsemiş olmalarından ötürüdür. Ağaoğlu onların bu geçmişlerine göndermede bulunsa da, izledikleri yöntem ve ideolojileri itibarıyla hem Marksizm'den hem faşizmden etkilendikleri ama ikisine de tam olarak uymadıkları eleştirisinde bulunur. Ve bu eleştirisinde de isabetli yönleri vardır. Zira bireye rağmen devlet vurguları (faşist denmese de) otoriterliklerine, toplum içindeki çatışmayı yadsınsalar da uluslararası çatışmaya dair tezleri ve sömürgeci kapitalizm karşıtlığı Marksist yönlerine işaret etmektedir. Ancak Kadrocular zaten kendileri de belli bir ideoloji yahut kuramı olduğu gibi almadıklarını; yöntem olarak Marksizm'den yararlandıklarını, ancak onu Türkiye'ye ve devre göre uyarladıklarını belirtmektedirler. Bu da gerçekten *Kadro*'nun özgün tarafıdır. Üstelik bu özgünlükleri ile uzun yıllar Türk düşüncesinde çeşitli tartışmalara konu olmuş, 1960'larda Yön gibi benzeri bir yayın ve düşünce hareketinin başlamasına da ilham kaynağı olmuştur. Diğer yandan Marksist kuramdaki sınıf çatışması kavramının gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler arasında olduğu tespiti önemlidir. Zira bu uluslararası düşünce çevrelerinde Immanuel Wallerstein'in 1974 yılında yayımladığı *The Modern*

World System kitabı ile gündeme gelen merkez-çevre ve yarı-çevre ülkeleri arasındaki hegemonik ilişkiyi anlatan teorisiyle aynı doğrultudadır. Zira Kadrocuların düşüncelerinin oluşumunda Sovyetler Birliği'nin kuruluşunda Müslüman komünistlerin öncülüğünü yapan Sultan Galiyev'in öncelikle sömürülen Müslüman halkların sömüren kapitalist Batılı devletlere karşı bir kurtuluş savaşı vermeleri gerektiği yönündeki tezinin kayda değer bir payı olduğu düşünülmektedir. Ancak Kadrocuların bu çatışma tezini salt İslam ülkeleriyle sınırlamamış olmaları ve dünya çapına yaymış olmaları önemlidir.

Ahmet Ağaoğlu, öldükten sonra Kadrocular kadar gündeme gelememiştir. Hâlbuki onun Türkiye'de liberal düşünceye, bireyin hak ve özgürlük anlayışının gelişimine yaptığı katkı önemlidir. Dahası ulus-devlet inşasına giden süreçte Ağaoğlu aynı zamanda Cumhuriyetin kurulmasına giden süreçte Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali gibi Rusya'dan göç eden isimlerle birlikte yaptığı Türkçülük faaliyeti de tarihsel önemdedir. Ancak Türkiye'de kapitalist ülkelerin uzun yüzyıllara dayanarak sağladıkları sermaye birikimi ile teknik ilerlemenin bireysel girişimlere sağladığı olanaklara Türkiye'nin sahip olamadığı, özellikle Cumhuriyet'in yeni kurulduğu yıllarda yaşadığı kaynak sıkıntısını göz ardı etmesi onun düşüncelerini mevcut koşullara uygulanabilir olmayı mümkün kılmamıştır. O da önerilerinin altını doldurabilmiş, önerdiği yolun nasıl tutulacağını açıklayabilmiş değildir.

Diğer yandan Kadrocuların daha çok gündemde kalmasının Tanzimat'tan beri Türk aydınının devletle iç içe bir konumda olmasının; bireylerin meselelerinden çok devletin meseleleriyle ve ne yapması gerektiğiyle ilgilenmiş olmasına bağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Bütün bu yönleriyle Kadrocular ve Ağaoğlu arasındaki tartışma, bugün dahi incelemeye değer bir düşünsel metinlerdir.

Kaynakça

- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 1: Kadrocular”, *Cumhuriyet*, 13 Teşrinisani 1932, s. 9.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 2: İnkılabımızın İdeolojisi”, *Cumhuriyet*, 14 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 3: Kadrocuların İdealleri”, *Cumhuriyet*, 15 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 4: Kadrocular ve Demokrasi”, *Cumhuriyet*, 17 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 5: Dünyanın İkiye Bölünmesi: Şark ve Garp”, *Cumhuriyet*, 18 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 6: Basitten Mürrekebe, Sürüden Millete Doğru”, *Cumhuriyet*, 20 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 7: İçtimai Tezatlar”, *Cumhuriyet*, 22 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 8: Asri Devlet Salahiyetlerinin Genişlemesi”, *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 9: Umumi Harbin Tesirleri Muhtelif Devletçilik Tarzları”, *Cumhuriyet*, 26 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 10: Kadrocuların Devletçiliği”, *Cumhuriyet*, 28 Teşrinisani 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 12: Fen, Teknik ve İş Fazileti”, *Cumhuriyet*, 1 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Devlet ve Fert 13: Kemalist İnkılabının Hakiki Hedefi”, *Cumhuriyet*, 4 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 1: Sarih Olmayan ve Takarrür Etmeyen Fikirler”, *Cumhuriyet*, 1 Kanunusani 1933, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 2: Hem Korkak Hem Kahraman”, *Cumhuriyet*, 3 Kanunusani 1933, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 4: Milliyet Meselesi-Eşsiz ve Örneksiz Rejim”, *Cumhuriyet*, 7 Kanunusani 1933, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 5: İsnat ve Tahrif”, *Cumhuriyet*, 9 Kanunusani 1933, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Cevaba Cevap 6: Son Bir İki Söz Daha”, *Cumhuriyet*, 9 Kanunusani 1933, s. 3.
- Ağaoğlu Ahmet, “Yakup Kadri Bey’e 1”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1933, s. 3.

- Ağaoğlu Ahmet, “Yakup Kadri Bey’e 2”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1933, s. 3.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İnkılap ve Kadro*, 5. baskısı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003 (ayrıca 1. baskı, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara, 1932.)
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Benningson, Alexandre A. & S. Enders Wimbis, *Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm*, (çev. Bülent Tanatar), Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1995.
- Bostancı, Naci, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Coşar, Simten, “Ahmet Ağaoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, c. 7, (ed. Murat Yılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 236-242.
- “Kadro”, *Kadro Dergisi*, (II. Kanun 1932, s. 3), (Özgür Erdem [haz], tıpkıbasım, c. 1, İleri Yayınları, İstanbul, 2011, s. 5).
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Atatürk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Marshall, Gordon (ed.), *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*, Oxford University Press, Oxford & New York, 1994.
- Marx, Karl, *Kapital*, c. 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2011.
- Pamuk, Şevket, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.
- Schumpeter, Joseph A., *Imperialism and Social Classes*, (trans. by Heinz Norden), Meridian Books, Cleveland, 1966.
- Şevket Süreyya, “Kadro: İnkılap Bitti mi?”, *Kadro Dergisi*, (Mart 1932, s. 5), (tıpkıbasım, c. 1, İleri Yayınları, İstanbul, 2011, s. 111.)
- Şevket Süreyya, “Plan Mefhumu”, *Kadro*, (Mayıs 1932, s. 5-12), (tıpkıbasım, c. 1, İleri Yayınları, 2011, s. 215-222).
- Şevket Süreyya, “Polemik: Milli Kurtuluş Hareketleri Hakkında Bizim Tezimiz”, *Kadro*, (Kanunusani 1932, s. 38-44), (tıpkıbasım, İleri Yayınları, İstanbul, 2011, s. 614-620).
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 1”, *Cumhuriyet*, 11 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 2: Bir Üslup Hücumu Arkasında Bir Fikir Hücumu”, *Cumhuriyet*, 12 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 3:”, *Cumhuriyet*, 13 Kanunuevvel 1932, s.

- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 4”, *Cumhuriyet*, 14 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 5: Taklit Nedir? Mukallit Kimdir?”, *Cumhuriyet*, 17 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 5: Demokrasi Bahsi ve Bir Küçük Hesaplaşma”, *Cumhuriyet*, 18 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 6: Demokrasi Bahsi ve Bir Hesaplaşma”, *Cumhuriyet*, 20 Kanunuevvel 1932, s.3.
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 7: Millet Nedir-Sosyal Nasyonalizm”, *Cumhuriyet*, 22 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 8: Devletçilik Bahsi”, *Cumhuriyet*, 24 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Ağaoğlu Ahmet Bey’e Cevap 9: Son Söz”, *Cumhuriyet*, 27 Kanunuevvel 1932, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Kâfir ve Bolşevik”, *Cumhuriyet*, 21 Kanunusani 1933, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Bir Münakaşanın Bilançosu”, *Cumhuriyet*, 22 Kanunusani 1933, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Bir Görüş Tarzı Nasıl İptizale Uğrar?”, *Cumhuriyet*, 23 Kanunusani 1933, s. 3.
- Şevket Süreyya, “Ciddi Olmayan Bir Yarenlik”, *Cumhuriyet*, 26-27 Kanunusani 1933, s. 3.
- Shissler, A. Holly, *Between Two Empires: Ahmet Ağaoğlu and the New Turkey*, I.B. Tauris Pub., New York, 2003.
- Tekeli, İlhan & Selim İlkin, *Kadrocular ve Kadro’yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- Trak, Ayşe, “Devlet ve Fert: Gecikmiş Bir Kitap Eleştirisi”, *Toplum ve Bilim*, s. 14, Yaz 1981, s. 64-83.
- Turner, Bryan S. (ed.), *The Cambridge Dictionary of Sociology*, Cambridge University Press, New York, 2006.
- Türkeş, Mustafa, *Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi (1932-1934)*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Uyar, Hakkı, “Ağaoğlu Ahmet’in ‘liberal Muhalif Gazetesi: Akın (1933)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, c. 7, (ed. Murat Yılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 224-231.

- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.
- Yakup Kadri, “Ağaoğlu Ahmet Bey’le bir Hasbıhal I”, *Vakit*, 17 Kanunusani 1933, s. 1, 9.
- Yakup Kadri, “Ağaoğlu Ahmet Bey’le Bir Hasbıhal II”, *Vakit*, 20 Kanunusani 1933, s. 1, 9.
- Yakup Kadri, “Ağaoğlu Ahmet Bey’le Bir Hasbıhal III”, *Vakit*, 22 Kanunusani 1933, s. 1, 9.
- Vedat Nedim, “Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye”, *Kadro*, (Mayıs 1932, s. 13-18), (tıpkıbasım, c. 1, 2011, s. 223-228).
- Wallerstein, Immanuel, *World System Analysis: An Introduction*, Duke University Press, Durham & London, 2004.
- Wilczynski, Josef, *An Encyclopedic Dictionary of Marxism, Socialism and Communism*, The MacMillan Press, London, 1981.
- Yunus Nadi, “Devletçilik ve Ferdi Teşebbüs: Bir Münakaşa Mevzuu”, *Cumhuriyet*, 11 Teşrinisani 1932, s.1.